בצלם
B'TSELEM
بتسيلم

אמצעים לפיזור הפגנות בשטחים

דצמבר 2012

אמצעים לפיזור הפגנות בשטחים

דצמבר 2012

מחקר וכתיבה שרית מיכאלי

עריכה עו"ד יעל שטיין

עריכה לשונית אריאל הנדל

צילום שער מטח רימוני גז מדמיע שנורו ממדוכה, ניעלין, יוני 2009
צילום שחף פולקוב, אקטיבסטילס

בצלם מודה ליונתן פולק, עו"ד גבי לסקי, עו"ד נרי רמתי, עו"ד לימור גולדשטיין, עו"ד ראדה חליחל, עו"ד שלמה לקר וניל קורני על סיועם במחקר לדו"ח זה.

ISBN: 978-965-7613-02-3

תוכן עניינים

הקדמה..... 5

גז מדמיע..... 7

כדורי מתכת מצופים גומי 17

רימון הלם 21

אש חיה 23

"בואש" וזרנוקי מים 27

תרסיס פלפל..... 29

כדורי ספוג..... 33

אמצעים בשימוש מוגבל..... 35

סיכום..... 37

תגובת דובר צה"ל..... 39

הקדמה

אמצעים לפיזור הפגנות אמורים להיות נשק לא-קטלני, המאפשר לרשויות לאכוף את החוק בלי לסכן חיי אדם. למרות זאת, עדיין מדובר בנשק מסוכן ששימוש לא נכון בו עלול להביא לפגיעה קשה בגוף וברכוש. משנת 2005 נהרגו בגדה המערבית שישה פלסטינים מירי של כדורי מתכת מצופים גומי, שני פלסטינים נהרגו מפגיעת רימוני גז שנורו לעברם בכינון ישיר ולפחות שני פלסטינים נוספים נהרגו מפגיעת כדורי "טוטו", המשמשים בפועל לפיזור הפגנות, על אף שההוראות אוסרות זאת לכאורה. עוד עשרות רבות של פלסטינים נפצעו קשה כתוצאה מפגיעת אמצעים אלה. נוסף על כך, משנת 2005 נהרגו לפחות 46 פלסטינים בגדה המערבית מירי אש חיה על מיידי אבנים.[1]

מאז הקמתו בשנת 1989 עוסק בצלם בפגיעות הנובעות משימוש באמצעים לפיזור הפגנות (אלפ"ה), בעיקר בכדורי מתכת מצופים גומי. במסגרת זו תיעד הארגון שימוש פסול שעושים אנשי כוחות הביטחון באמצעים השונים, שימוש שהביא לפגיעה במפגינים - לעתים אף למוות - ולנזק לרכוש. אם התיעוד מעלה חשד כי השימוש היה לא-חוקי, המידע מועבר לגורמי החקירה הרלבנטיים בצירוף דרישה לחקירה כדי לקדם מתן דין וחשבון פרטני. מלבד זה, בצלם פועל מול דרגי הפיקוד והדרגים המשפטיים בצבא כדי להתריע מפני דפוסי פעולה בעייתיים וכדי לדרוש שינוי מערכתי באופן פעולת כוחות הביטחון.

ישנן שתי בעיות עיקריות בהפעלת אמצעים לפיזור הפגנות בגדה: ראשית, קשיים וליקויים באופן ניסוח הוראות הפתיחה באש והבטיחות, שאינם מאפשרים יישום מדויק שלהן. שנית, ההוראות מופרות באופן נרחב ושיטתי, בעוד הצבא אינו נוקט באמצעים הנחוצים במטרה להפסיק את ההפרות. הדרגים הבכירים מכחישים שהפרת הוראות הפתיחה באש היא נורמה, ומתארים את הפגיעה באזרחים בעקבות שימוש לא חוקי באלפ"ה כ"חריגה". גם במקרים הנדירים שאירועים אלה נחקרים, רוב החקירות נסגרות בלי שהאחראים לפגיעה והממונים עליהם נותנים דין וחשבון.[2]

פקודות הקבע של הצבא לגבי שימוש באמצעים לפיזור הפגנות - המחייבות גם את כוחות משמר הגבול בגדה המערבית - קובעות כי אם יחליט מפקד בשטח על פיזור הפרת סדר, ניתן לעשות שימוש בסילוני מים, בגז מדמיע וברימוני הלם. לאחר מכן מותר ירי אזהרה באוויר, ורק אם הפרת הסדר היא אלימה, מותר ירי של כדורי מתכת מצופים גומי. על פי הפקודה, "המעבר משלב לשלב יבוצע רק אם האמצעי הקודם שהופעל להפסקת ההתפרעות האלימה לא הביא להפסקת ההתפרעות האלימה, או שהוא אינו ישים בנסיבות האירוע".[3] טיפולה של משטרת ישראל בהפגנות מוסדר ב"נוהל הטיפול המשטרתי בהפרות סדר בהפגנות"[4] המגדיר סדרת נהלים לטיפול בנושאים

---

1 כל הנתונים מעודכנים ל-24.1.2013

2 להרחבה ר' בצלם, "מתן דין וחשבון על הפרת זכויות האדם בשטחים", http://www.btselem.org/hebrew/topic/accountability.

3 הוראה 8, כללי פתיחה באש לחיילים ביהודה, בשומרון ובאזור חבל עזה, ינואר 2012. סעיף 7.2.4.1.

4 משטרת ישראל, נוהל הטיפול המשטרתי בהפרת סדר בהפגנות, מספר 90.221.012.

פרטניים ובהם נוהל "הפעלת אמצעים להשלטת סדר ציבורי".[5] נוהל זה קובע מדרג של הפרות סדר, ומאפשר שימוש באמצעים לפיזור הפגנות באירועים המוגדרים כהפרות סדר קשות (רמה ג') שבהם מותר להשתמש באלות, בסוסי משטרה ובסילוני מים, ובהפרות סדר קשות הכוללות שימוש בנשק קר (רמה ד') שבהן מותר להשתמש ברימוני הלם, בגז מדמיע וב"סוס הלם" - הסתערות רכובה מלווה בהלם וגז.

הדו"ח מתאר את האמצעים לפיזור הפגנות הנמצאים בשימוש כוחות הביטחון הישראליים בגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים): מקורם, אופן פעולתם והוראות הבטיחות האמורות לחול על השימוש בהם. נוסף על כך מוצגות ההוראות המחייבות את החיילים והשוטרים המשתמשים באלפ"ה - אם מידע זה ידוע לבצלם - וביקורת על יישום ההוראות בשטח ועל הפגיעה הנובעת מהפרתן. המידע על השימוש הלא-חוקי שעושים כוחות הביטחון באמצעים השונים ועל הפגיעות הנגרמות כתוצאה משימוש זה נאסף בתצפיות שטח, כולל תיעוד מצולם ממאות הפגנות שהתקיימו בשנים האחרונות.

5 משטרת ישראל, נוהל הפעלת אמצעים להשלטת סדר ציבורי, מספר 30.221.057.

גז מדמיע

גז מדמיע הוא חומר כימי הגורם לצריבה קשה בעיניים, במערכת הנשימה וברירויות האף והגרון.[6] עם נשימת הגז מתעוררת תחושה קשה של חנק מלווה בשיעול, לעתים עד כדי הרגשה של חוסר יכולת לנשום. העיניים נעצמות מאליהן בשל הכאב והדמעות ונגרמת תחושת דיסאוריינטציה. רוב בני האדם אינם מסוגלים לשאת את החשיפה לגז מדמיע ומשום כך הוא יעיל בפיזור התקהלויות או התפרעויות. בחשיפה למינונים נמוכים, השפעותיו של החומר חולפות לאחר כמה דקות, אולם ריכוז גבוה שלו עלול לגרום לכוויות ולנזק לעיניים ולמערכת הנשימה - בעיקר לילדים, לקשישים ולסובלים מבעיות במערכת הנשימה.[7]

בשל סכנות אלה, מגבילות פקודות הצבא והמשטרה את השימוש בגז מדמיע. הפקודות מתירות את השימוש בו רק לצורך פיזור "הפרות סדר חמורות המסכנות את שלום הציבור",[8] ואוסרות ככלל על ירי גז במקומות מאוכלסים בצפיפות ובתוך מבנים סגורים. הנוהל הצבאי אוסר גם על שימוש במלקוש, מטול היורה מטחים של רימוני גז מדמיע בשטח מאוכלס בצפיפות.[9] כמו כן, הפקודות אוסרות ירי של רימוני אלומיניום בכינון ישיר על מפגינים.

סוגי רימוני הגז

רימון גז עשוי גומי (מכונה "400" או "משתולל")

מכל עגול העשוי רובו גומי, בעל מנגנון הפעלה מתכתי הכולל נצרה ומנוף. כאשר הנצרה מוצאת ממקומה משתחרר מנוף מגוף הרימון ומופעל מנגנון קפיצי הנוקר מרעום השהיה של שנייה וחצי. בסיום ההשהיה מופעלת מערכת ההצתה המפזרת את הגז. גוף הרימון כולל שישה נקבים שמהם יוצא הגז. הקילוח גורם לרימון לנתר ולנוע ממקום למקום - הן כדי לפזר את הגז והן כדי למנוע

---

6 החומר הפעיל בגז (2-chlorobenzalmalononitrile) CS, איננו גז אלא אבקה דקה שכדי לפזר אותה נדרש מנגנון ההופך את האבקה לתרסיס (ארוסול).

7 Worthington & Nee, "CS exposure--clinical effects and management", **J Accid Emerg Med.** 1999 May; 16(3): pp. 168–170;
Blain, Peter G, "Tear Gases and Irritant Incapacitants: 1-Chloroacetophenone, 2-Chlorobenzylidene Malononitrile and Dibenz[B,F]-1,4-Oxazepine", **Toxicological Reviews**: 2003 - Volume 22 - Issue 2 – pp. 103-110 בצלם תיעד שישה מקרים של פלסטינים שמתו לאחר ששאפו כמויות גדולות של גז מדמיע מתחילת האינתיפאדה השנייה. קיים קושי להוכיח ששאיפת גז היא הגורם היחיד למוות.

8 משטרת ישראל, נוהל הפעלת אמצעים להשלטת סדר ציבורי, מספר 30.221.057, סעיף 5.א, להלן: הנוהל המשטרתי.

9 הוראה 8, כללי פתיחה באש לחיילים ביהודה, בשומרון ובאזור חבל עזה, ינואר 2012.סעיף 7.ג.1.

חייל יורה רימון "400" באמצעות מדוכה. ניעלין, נובמבר 2012. **צילום** חסן דאבוס

אפשרות לאחוז ברימון ולהשליכו חזרה לעבר אנשי כוחות הביטחון.[10] הרימון מסוג זה שנמצא בשימוש כוחות הביטחון מיוצר ומשווק על ידי חברת Combined Systems תחת שם המותג Tear Ball.[11] הוא ניתן להשלכה ידנית או לירי ממדוכה (Launching Cup) מיוחדת המותקנת על קצה קנה הנשק.[12] לשם כך טוענים את הנשק במחסנית תחמיש (כדור חסר קליע), מכניסים את הרימון אל תוך המדוכה כשהמנוף צמוד לגוף הרימון, ושולפים ממנו את הנצרה. עם הלחיצה על ההדק, הדף הגזים שיוצר התחמיש מעיף את הרימון למרחק של עד כמה עשרות מטרים, המנוף מופרד מהרימון ומפעיל את מנגנון פיזור הגז.

רימון אלומיניום 40 מ"מ (מכונה "טיל גז" או "כדור גז")

גליל אלומיניום הנורה באמצעות מטול. הרימונים מסוג זה שנמצאים בשימוש מערכת הביטחון בעשר השנים האחרונות מיוצרים ומשווקים על ידי חברת Combined Systems.[13] הרימון בנוי מתרמיל אלומיניום גלילי שקוטרו 40 מ"מ ואורכו 12.2 ס"מ. בבסיס התרמיל מצויה פיקה שנקירה שלה

10 סוג זה של רימון מכונה "רימון מנתר" (Skittering Grenade), ר' לדוגמא: United States Marine Corps, Field Manual 3-11/MCRP 3-3.7.2 B2, Appendix B, Riot Control Agent Munitions and Delivery Systems.

11 המוצר באתר החברה: https://www.combinedsystems.com/products/?cid=118.

12 המוצר: מדוכה רב תכליתית, מיוצרת על ידי תע"ש.

13 המוצר באתר החברה: https://www.combinedsystems.com/products/?cid=53.

(באמצעות לחיצה על הדק המטול) מבעירה תֶחֶל (primer), שמתפוצץ והודף החוצה בכוח רב את הרימון עצמו - גליל אלומיניום קטן יותר באורך כ-7 ס"מ ובקוטר 35 מ"מ, שמשקלו 130 גרם (כולל משקל הגז). הרימון משוגר כך למרחק מקסימלי של כמאה מטרים, בהתאם לזווית הירי. פיצוץ התֶחֶל מצית בתוך הרימון בעירה משנית של אבקת הגז המדמיע המעורבת בחומר דליק. בעירה זו גורמת להתפזרותו של הגז המדמיע, שמתחיל לקלוח משני חורים בשני קצותיו של הרימון. פיזור הגז נמשך כ-30 שניות, גם לאחר נחיתתו של הרימון על הקרקע.[14]

רימון גז מתפצל/"606"

מיוצר ומשווק על ידי חברת Defense Technology תחת שם המותג Triple-Chaser.[15] זהו מכל אלומיניום באורך 16.5 ס"מ ובקוטר 69 מ"מ, המורכב משלושה מכלי משנה, המחוברים זה לזה וביניהם כמות קטנה של חומר נפץ. עם הסרת הנצרה מופעל מרעום המפעיל את חומר הנפץ, ומפריד בכך את שלושת חלקי הרימון המועפים למרחק של כשבעה מטרים זה מזה. מנגנון בעירה בשלושת מכלי המשנה מפזר את אבקת הגז המדמיע, הקולח מתוך ארבעה חורים בכל אחד מהם, במשך כשלושים שניות. רימון זה ניתן להשלכה ידנית או לירי ממטול בקוטר 37 מ"מ (המכונה "פדרל"), שעליו מותקנת מדוכה בקוטר המתאים לרימון זה.[16] כאשר יורים את הרימון המתפצל

שוטר מג"ב יורה רימון מתפצל לעבר מיידי אבנים, עיסאוויה, מארס 2010. **צילום** דארן וייטסייד, רויטרס

14 בעבר השתמשו כוחות הביטחון גם ברימון אלומיניום בקוטר 37 מ"מ שבו רק פתח אחד ליציאת הגז, ושחלקו הקדמי מעוצב בצורת חרוט. מנגנון הפעולה של אמצעי זה היה דומה לרימון ה-40 מ"מ, והוא הוצא משימוש בסביבות שנת 2009. יוצר על ידי חברת Federal Laboratories, שהתמזגה עם Defense Technology.

15 למוצר באתר החברה: http://www.defense-technology.com/products.aspx?pid=1026.

16 למוצר באתר החברה: http://www.defense-technology.com/products.aspx?pid=1365.

ממטול, מוכנס הרימון לתוך המדוכה בזמן שבית הבליעה נטען בתרמיל שיגור בקוטר 37 מ"מ.[17] לתרמיל השיגור מנגנון פעולה דומה לזה של רימוני הגז בקוטר 40 מ"מ: פיקה שנקירתה באמצעות לחיצה על הדק המטול מציתה תֶחֶל, המספק חומר בעירה ליצירת ההדף הנדרש לשיגורו של הרימון למטרה. רימון זה נמצא בשימוש משטרת ישראל ומג"ב.

חיילים יורים רימוני אלומיניום באמצעות מטול, נבי סאלח. **צילום** אורן זיו, אקטיבסטילס

מטולים לירי רימוני 40 מ"מ

בידי כוחות הביטחון שלושה סוגי מטולים לירי רימונים בקוטר 40 מ"מ:

- מטול M203 מתוצרת חברת Colt המותקן על רובי סער. כדי להכניס תרמיל רימון לתוך המטול יש לפתוח סגר שנועל את הקנה, להסיע את הקנה קדימה על מסילה, לטעון רימון לתוך המטול ולהחזיר אחורה את הקנה. לאחר הירי ופתיחת הסגר, הסעת הקנה קדימה מחלצת את התרמיל הריק ומאפשרת טעינה של רימון נוסף.[18] כוחות הביטחון משתמשים גם בגרסה של מטול זה שאיננה מותקנת על רובה, אלא על מערכת אחיזה עצמאית הכוללת קת וכוונות.

17 למוצר באתר החברה: http://www.defense-technology.com/products.aspx?pid=1270.

18 למוצר באתר החברה: http://www.colt.com/ColtMilitary/Products/ColtM20340mmGrenadeLauncher.aspx.

- מטול 40 מ"מ מתוצרת Defense Technology, דגם 1325.[19] אורך המטול כ-71 ס"מ ומשקלו כשלושה ק"ג.[20] הוא מצויד בכוונת ברזל, הכוונת הסטנדרטית המותקנת על כלי יריה, שאופן פעולתה מתבסס על יישור של המטרה עם שתי נקודות קבועות על הנשק. אולם ניתן להתקין עליו גם כוונת השלכה, כוונת אופטית שהמטרה מסומנת בה באמצעות נקודה אדומה, ומאפשרת יתר דיוק בירי. הרימון מוכנס אל המטול באמצעות פתיחת בית הבליעה והתרמיל הריק מוצא ממנו לאחר הירי. מטול זה משמש גם לירי של כדורי ספוג (ר' עמ' 33).
- מטול לירי שישה רימונים, המיוצר על ידי חברת Combined Systems תחת שם המותג Penn Arms Launcher. הדגם שנמצא בשימוש כוחות הביטחון הוא 1-L640,[21] והוא מכונה בצבא "רינגו" או "תופי" משום שהוא כולל תוף שבו נטענים מראש שישה תרמילי רימונים. הירי של כל רימון מסובב את התוף ומזין רימון חדש לבית הבליעה של המטול במצב מוכן לירי - דבר המאפשר ירי של שישה רימונים ברצף מהיר.

שבעה רימונים נורים ממערכת Venom מותקנת על ג'יפ, ביתוניא, מאי 2013. **צילום** חיים שוורצנברג

19 למוצר באתר החברה: http://www.defense-technology.com/products.aspx?pid=1325.

20 על פי המפרט באתר החברה. הנוהל המשטרתי מציין אורך של 70 ס"מ ומשקל של 2.2 ק"ג.

21 למוצר באתר החברה: https://www.combinedsystems.com/userfiles/pdfs/Penn_Arms_Catalog_2011.pdf עמוד 5.

לכל המטולים מנגנון ירי זהה: לחיצה על הדק המטול נוקרת פיקה המפעילה את מנגנון התעופה שמשגר את הרימון לכיוון המטרה ואת מגנון פיזור הגז. לכל המטולים יש קנה מחורק,[22] המעניק לחלק מסוגי הרימונים תנע זוויתי המייצב את מעופם.

מערכת Venom לירי מטחי רימוני גז ("מדוכה", "מלקוש")

מיוצרת ומשווקת על ידי חברת Combined Systems.[23] מערכת זו, המותקנת על גבי ג'יפ, כוללת שלושה מקבצים שבכל אחד מהם עשרה קנים. המערכת משגרת מטחים של שבעה רימוני אלומיניום קטנים, בקוטר 40 מ"מ ובאורך כ-2.5 ס"מ, לטווח של כמאה מטרים. המערכת מסוגלת לשגר כמה מטחים רצופים, היוצרים ענן גז סמיך המכסה שטח נרחב למשך דקה עד כמה דקות (בהתאם לתנאי הרוח). הפעלת הירי נעשית מתוך הג'יפ, באמצעות לוח בקרה. מערכת Venom הוכנסה לפעולה לקראת ספטמבר 2011. מערכת זו החליפה מערכת דומה שכונתה "מלקוש". זו הותקנה על גג ג'יפ והופעלה באמצעות מתג חשמלי שהשתלשל ממנה, דבר שהצריך נוכחות של חייל מחוץ לג'יפ. מערכת "מלקוש" ירתה מטח אחד של 64 רימוני גז עשויים פלסטיק, ונעשה בה שימוש בשנים 2008-2010.

רימון גז מיוחד/טווח מוגדל

גז קולח מרימון גז בעל טווח מוגדל שנורה במהלך הפגנה בא-נבי סאלח, נובמבר 2010 **צילום** שרית מיכאלי

בסוף שנת 2008 החלו כוחות הביטחון להשתמש ברימון גז בקוטר 40 מ"מ מסוג חדש, שהופיע עליו הכיתוב **"כדור 40 מ"מ, מיוחד/טווח מוגדל"**. רימון זה מורכב מבסיס באורך כ-4.5 ס"מ ומגוף מתכתי שחלקו הקדמי מצופה פלסטיק קשיח. משקל הרימון 134 גרם. מנגנון ההפעלה של רימון זה שונה מרימון האלומיניום הרגיל בכך שמלבד ההדף הראשוני - שנוצר עם פיצוץ התֶחֶל בבסיס הרימון, המנתק את הרימון מן הבסיס ומשגרו קדימה - מופעל מנגנון בעירה שניוני בתוך גוף הרימון, היוצר סילון אוויר שמגביר את תעופת הרימון עד למהירות של 122 מטרים לשנייה. מנגנון זה משגר את הרימון לטווח שיכול להגיע למאות מטרים - רחוק בהרבה מהטווח של רימון הגז הסטנדרטי. נוסף על כך, הקנה המחורק של מטול הרימונים מקנה לרימון זה תנע זוויתי המגדיל את יציבותו ואת טווח מעופו. עם פגיעתו של הרימון בחפץ כלשהו, עוצמת המכה קורעת מדבקה החוסמת חור בחלקו הקדמי ומתוכו קולח הגז. רימון זה מיוצר ומשווק על ידי Combined Systems תחת שם המותג Indoor Barricade Penetrator.[24]

---

22 קנה מחורק הוא קנה שלאורך חלקו הפנימי חריטות מתכת ספירליות הגורמות לקליע הנורה ממנו להסתובב על צירו, דבר המגביר את יציבות מעופו.

23 למוצר באתר החברה: https://www.combinedsystems.com/products/?cid=147.

24 למוצר באתר החברה: https://www.combinedsystems.com/products/?cid=57. יש לציין כי הסימון על הרימון שנעשה בו שימוש בשטח על ידי כוחות הביטחון הוא א.ה., הקוד שמשמש את מערכת הביטחון לסמן מוצרים של חברת Defense Technology. עם זאת, דוברות משרד הביטחון אישרה במענה רשמי לשאלת העיתונאי יותם פלדמן כי יצרנית הרימון היא חברת Combined Systems. חברת DT אינה מייצרת מוצר כזה.

הוראות השימוש של היצרן אוסרות במפורש על ירי לכיוון אדם, ומזהירות שפגיעת הרימון עלולה להוביל לפציעה חמורה ולמוות.[25] על פי התיאור באתר היצרן, אמצעי זה מיועד לשימוש בתוך מבנים, ומטרתו לחדור דרך מחיצות בעלות צפיפות בינונית - כמו חלונות, קירות גבס ודלתות פנימיות - כדי לפזר גז מדמיע בחדרים שבתוכם מתבצרים אנשים.[26] המסקנה שמדובר באמצעי שאינו אמור להיות בשימוש בשטח פתוח מתחזקת על בסיס ממצאי מחקר שערכו מומחים להדמיות בשיתוף בצלם. המחקר העלה כי ירי של רימון זה בשטח פתוח - בזווית הירי החוקית על פי הוראות הפתיחה באש - משגר אותו למרחק של מאות מטרים, הרבה מעבר לטווח הירי האפקטיבי שלו לחדירת מחיצות על פי הוראות היצרן, העומד על כ-46 מטר.[27]

עם תחילת השימוש ברימון מסוג זה דיווחו מפגינים על עלייה במספר הפגיעות הקשות. טווח התעופה הארוך והמהירות והמשקל הגבוהים, בשילוב הירי האסור לעבר בני אדם, הביאו לפציעות קשות יותר מאלה שנגרמו כתוצאה מפגיעת סוגי הרימונים האחרים. ב-13 במארס 2009 נפצע אנושות האזרח האמריקני טריסטן אנדרסון לאחר שנפגע במצחו מרימון כזה בכפר ניעלין. אנדרסון סובל מאז מפגיעה מוחית קשה. ב-17 באפריל נהרג באסם אבו רחמה, תושב הכפר בלעין, מפגיעת רימון בעל טווח מוגדל בחזהו.[28] בצלם התריע בפני כוחות הביטחון על הסכנות הגלומות בשימוש באמצעי זה ודרש לחקור כמה מקרי פציעה של מפגינים.[29]

על פי דיווח בתקשורת, רימוני הגז בעלי הטווח המוגדל נאסרו לשימוש לאחר הריגתו של אבו רחמה.[30] עם זאת, בדצמבר 2010 חזרו כוחות הביטחון להשתמש ברימון זה בכפר א-נבי סאלח.[31] בעקבות הפרסום אישר דובר צה"ל כי אכן נורו רימוני גז אסורים בניגוד להנחיות וטען כי הנהלים חודדו. עם זאת, באוגוסט 2011 נמסר לבצלם כי "אין בצה"ל איסור גורף על השימוש ברימוני גז בעלי טווח מוגדל. יחד עם זאת, ההנחיות המקצועיות קובעות מספר הגבלות על אופן השימוש ברימונים כאמור".[32] ההגבלה היחידה שפורטה במכתב היא איסור על ירי בכינון ישיר, שחל כאמור על כל סוגי רימוני הגז. מאז לא ידוע לבצלם על שימוש ברימוני גז אלה בגדה המערבית.

ככל הידוע לבצלם, איש מאנשי כוחות הביטחון לא עמד לדין על הירי הקטלני של רימוני הטווח המוגדל או על ההחלטה להכניס לשימוש אמצעי בעל פוטנציאל קטלני, בניגוד לייעודו ובניגוד להוראות היצרן. תיק חקירת מצ"ח של נסיבות הריגתו של באסם אבו רחמה ממתין עדיין, נכון לחודש דצמבר 2012, להכרעת הפרקליטות הצבאית.

---

25 לדוגמא: http://web.archive.org/web/20030626000725/http://www.less-lethal.com/40mmlipo.htm.

26 https://www.combinedsystems.com/products/?cid=57.

27 Report: Summary of Findings on the April 17, 2009 Death of" Bassem Ibrahim Abu Rahma, Bil'in", Goldsmiths' Center for Research Architecture and Situ Studio, 23.4.2010, http://www.btselem.org/sites/default/files/abu_rahma_report_1_0.pdf.

28 "בצלם לפצ"ר - הורה לכוחות הביטחון להפסיק לירות רימוני גז ישירות על בני אדם", 22.4.09.

29 מכתב מבצלם לפצ"ר, http://www.btselem.org/download/20090317_letter_to_jag_concerning_firing_of_tear_gaz_heb.pdf, 17.3.09, מכתב מבצלם לפצ"ר, 21.4.09, http://www.btselem.org/download/20090421_letter_to_jag_concerning_the_shooting_of_bassem_abu_rahmah.pdf.

30 "צה"ל אסר על השימוש ברימון גז בעל עוצמה מוגברת", אנשיל פפר, **הארץ**, 07.06.10.

31 "צה"ל מפזר הפגנות ברימוני גז קטלניים שנאסרו לשימוש", חיים לוינסון, **הארץ**, 09.12.10.

32 מכתב מרס"ן אייל אלעד, ראש תחום מבצעי וזכויות אדם, יועמ"ש איו"ש, 9.8.11.

ירי מטח רימוני גז ממדוכה, א-נבי סאלח. **צילום** אורן זיו, אקטיבסטילס

פגיעות כתוצאה משימוש בגז מדמיע

פגיעה כתוצאה מירי רימוני גז בכינון ישיר

פגיעת רימוני גז בקוטר 40 מ"מ בבני אדם, בייחוד כשהירי נעשה מטווח קצר, עלולה לגרום לפציעות קשות ואף למוות. לכן, הן הוראות היצרן והן הוראות הפתיחה באש של כוחות הביטחון אוסרות על ירי רימוני גז בכינון ישיר על בני אדם.

למרות זאת, מתיעוד של מאות הפגנות ברחבי הגדה המערבית, שנערך על ידי בצלם, עולה כי חיילים ושוטרי מג"ב יורים לעתים קרובות רימוני גז בכינון ישיר על מפגינים במטרה לפגוע בהם, או לחילופין, יורים באופן רשלני בלי להקפיד שהרימונים לא יפגעו ישירות במפגינים. הירי בכינון ישיר, לעתים מטווחים קצרים ביותר, הוביל כבר להרג של שני בני אדם ולפגיעה ברבים נוספים, בהם שנפצעו באופן בינוני עד קשה.[33] בניגוד לכך, לבצלם לא ידוע על פציעות רציניות שנגרמו מפגיעת רימוני "400" או מרימונים שנורו מהמדוכה המותקנת על גג ג'יפ (שאינם ניתנים לירי בכינון ישיר).[34]

33 נתוני ועדת התיאום של המאבק העממי, נמסר לבצלם על ידי יונתן פולק, דובר הועדה.

34 עם זאת, השימוש במדוכה, בייחוד בשטחים מאוכלסים, גורם להצפת שטח גדול בענן סמיך של גז מדמיע ומגביר את הסיכוי לשאיפת כמויות גדולות של גז.

בצלם מתריע מזה שנים על כך שכוחות הביטחון יורים רימוני גז בכינון ישיר במהלך הפגנות, ואף העביר כמה צילומי וידיאו המתעדים ירי כזה לפרקליטות הצבאית, לאלוף הפיקוד ולמפקד אוגדת איו"ש. הארגון דרש - הן בפגישות אישיות עם בכירים בצבא והן בפניות בכתב - כי יובהר לכוחות המשרתים בשטח שירי רימוני גז בכינון ישיר אינו חוקי, וכי יינקטו צעדים למיצוי הדין עם חיילים שיחרגו מההוראות ועם קצינים שיאפשרו ירי כזה.[35] בתגובה לפניות בצלם, מסר באפריל 2009 יועמ"ש איו"ש דאז, אל"מ שרון אפק, כי "נקבע איסור על ירי בכינון ישיר לעבר אדם" וכי "בקרוב ממש עתידה להתפרסם הנחיה מפורשת ורחבה, שתאסור ירי גז בכינון ישיר לעבר אדם".[36] ביולי 2011 - בעקבות פניות נוספות של בצלם לאחר שהירי בכינון ישיר בהפגנות נמשך - מסר לבצלם רס"ן אורי שגיא מלשכת יועמ"ש איו"ש כי "נבקש לעדכנכם כי בעקבות האמור במכתבכם, שבנו וחידדנו בפני הכוחות הפועלים בפיקוד המרכז את הכללים הנוגעים לירי רימוני גז בכינון ישיר, ובהם הכלל האוסר על ירי רימון גז בכינון ישיר במישרין לעבר אדם".[37] בפגישה עם נציגי בצלם בשנת 2011, הבהיר מפקד אוגדת איו"ש דאז, תא"ל ניצן אלון (היום אלוף פיקוד המרכז), כי אין מניעה לירות רימוני גז בקו אופקי (כלומר לא בקשת), ובתנאי שהם אינם מכוונים לעבר אדם.

בצלם תיעד בהרחבה מקרי ירי המכוון במישרין לעבר אדם, שכאמור נאסר במפורש בפקודות הצבא. ואולם, יש לאסור לחלוטין גם על ירי בקו אופקי לעבר שטח פתוח. ראשית, בחלק מהמקרים אין באפשרותם של אנשי כוחות הביטחון לראות להיכן הם יורים את הרימונים ולוודא שהאזור ריק ממפגינים. שנית, רימוני הגז אינם נשק מדויק, וגם במקרה שהחייל כיוון לשטח פתוח תיתכן פגיעה באדם סמוך. שלישית, סיכויי הפגיעה באדם מרימון שנורה בכינון ישיר גבוהים יותר מהסיכויים להיפגע מרימון שנורה בכינון עקיף מאותו המרחק - וגם עוצמתה של פגיעה כזו תהיה גבוהה יותר.

ב-9.12.11, בכפר א-נבי סאלח, ירה חייל מתוך ג'יפ ממוגן רימון גז בכינון ישיר על מוסטפא תמימי, בן 28, כאשר זה יידה אבנים. תמימי נפצע קשה, איבד את ההכרה ומת כמה שעות לאחר מכן. האירוע תועד בצילומי סטילס. למרות זאת, גם לאחר האירוע, המשיך הצבא להכחיש את קיומה של התופעה תוך התעלמות בוטה ממקרה זה.[38] ב-16.2.12, במענה לפנייה נוספת של בצלם בנושא זה, מסרה סרן רחלי קחלון, קצינת פניות ציבור ומעקב בלשכת מפקד פיקוד המרכז, כי "אין פער בין המדיניות המוצהרת, אשר הובאה לידיעתכם לא פעם בעבר, לפיה אין לירות רימוני גז בכינון ישיר לעבר מפגינים, לבין הדרך בה פועלים הכוחות בשטח. כוחות הביטחון עושים שימוש ברימוני גז מהסוג הנזכר בפנייתכם רק כדי לפזר מפרי סדר אלימים, ובכינון עקיף בלבד". עוד הוסיפה קחלון כי "המפקדים בפיקוד המרכז מקפידים כל העת לחדד בפני הכוחות הפועלים בפיקוד את הכללים הנוגעים לאופן השימוש ברימוני גז ובכלל זה את האיסור לירות רימון גז בכינון ישיר לעבר אדם".[39]

---

35 מכתב מבצלם לתא"ל אביחי מנדלבליט, הפרקליט הצבאי הראשי, 17.3.09. מכתב מבצלם לתא"ל אביחי מנדלבליט, הפרקליט הצבאי הראשי, 21.4.09.

36 מכתב לבצלם מאל"ם שרון אפק, יועמ"ש איו"ש, אפריל 2009.

37 מכתב לבצלם מרס"ן אורי שגיא, לשכת יועמ"ש איו"ש, יולי 2011.

38 מכתב מבצלם לאלוף פיקוד המרכז אבי מזרחי, 26.12.11.

39 מכתב לבצלם מסרן רחלי קחלון, לשכת מפקד פיקוד המרכז, 16.2.12.

ככל הידוע לבצלם, עד היום לא הועמד לדין אף איש כוחות ביטחון בגין פגיעה שנגרמה מירי רימוני גז בכינון ישיר. חקירת מצ"ח בנוגע לנסיבות מותו של אבו רחמה באפריל 2009 נפתחה רק ביולי 2010, ורק לאחר שבצלם ועורך הדין מיכאל ספרד איימו כי יעתרו בעניין לבג"ץ. חקירת מצ"ח שנייה, בנוגע להריגתו של מוסטפא תמימי, נפתחה מיד לאחר האירוע, בהתאם למדיניות הנוהגת מאפריל 2011. ככל שידוע לבצלם, הטיפול בתיקים אלה טרם הסתיים.[40] גישה סלחנית זו של הצבא להפרה של החוק ושל פקודות הצבא מאפשרת את המשך ירי רימוני הגז בכינון ישיר ומסכנת את חייהם של המשתתפים בהפגנות.

תושבים מכבים שריפה שפרצה בעקבות ירי רימוני גז, בודרוס, מאי 2013. **צילום** אורן זיו, אקטיבסטילס

שריפות

מנגנון פיזור הגז המדמיע ברימונים הנורים ממטול מחייב את הבערת אבקת הגז, ומביא לעתים להתלקחות הרימון לאחר הנחיתה על הקרקע. בתנאי היובש השוררים בגדה המערבית במשך חלק ניכר מהשנה, התלקחות זו עלולה לגרום לשריפות, במיוחד כאשר רימונים נורים לאזורים המכוסים בצמחיה יבשה. כמו כן, רימוני גז שנורים אל תוך בתים עלולים לגרום לשריפות בתוך הבית. בצלם תיעד עשרות אירועים של התלקחות שריפות, כתוצאה מירי רימוני גז בקוטר 40 מ"מ ומרימוני גז מדמיע הנורים ממדוכת Venom, שחלקן התפשט וכילה עצי זית וגידולים חקלאיים בכפרים לאורך תוואי הגדר, או גרם נזק לבתים.

40 מכתב מבצלם לפרקליט הצבאי לעניינים מבצעיים, סא"ל רונן הירש, 5.12.12, מכתב מעו"ד מיכאל ספרד ואמילי שפר לפצ"ר, אלוף דני עפרוני, 19.12.2012.

כדורי מתכת מצופים גומי [41]

כדורי מתכת מצופים גומי הם נשק קינטי - אמצעי שמשוגר במהירות לעבר גוף האדם ושפגיעתו מסבה את האנרגיה הקינטית שלו לחבטה מכאיבה. כוחות הביטחון משתמשים מאז סוף שנות השמונים בכדורים אלה כאמצעי לפיזור הפגנות בשטחים. בצלם התריע פעמים רבות בעבר על ההתייחסות המוטעית אליו כאל אמצעי לא-קטלני, על אף פוטנציאל הפגיעה הגבוה שלו ולמרות המספר הרב של הפצועים וההרוגים, ובהם ילדים רבים, כתוצאה מהשימוש בו.[42] משנת 2000 נהרגו לפחות 18 פלסטינים מירי כדורי מתכת מצופים גומי, מהם 12 קטינים.

כוחות הביטחון משתמשים כיום בשני סוגי כדורי מתכת מצופים גומי: [43]

שלישיית גלילוני גומי (מכונים גם "טמפון" על ידי החיילים):

שלושה גלילונים עשויים ליבת מתכת המצופה בשכבת גומי בעובי שלושה מ"מ. משקלו של כל גליל 16 גרם ומהירותו לאחר מעוף של חמישה מטרים מגיעה ל-130 מטר לשנייה. השלישייה עטופה בניילון והיא נורית מתוך התקן מתכת באורך כ-20 ס"מ ובקוטר של כ-2.5 ס"מ, המורכב על הסתרשף (מסתיר הרשף) שבקצה קנה הנשק, ומכונה "רומה". המארז מוכנס אל תוך הרומה דרך פתח היציאה, וכלי הנשק נטען במחסנית תחמיש (כדור חסר קליע - עמ' 26). הדף הגזים שיוצר התחמיש מעיף את שלישיית הגומי בכוח רב מחוץ לקנה, הניילון מתפרק והגלילונים עפים בנפרד זה מזה. הגלילים והרומה מיוצרים על ידי התעשייה הצבאית לישראל.[44]

ררנ"ם - רימון רומה נגד מפגינים (מכונה לעתים "ררנ"ג"):

מארז של 15 כדוריות במשקל 16 גרם כל אחת. הכדוריות עשויות פלדה בקוטר 15.75 מילימטר המצופה פוליאתילן בעובי שני מילימטר. המארז עצמו הוא גליל מתכת באורך 18 ס"מ ובקוטר כ-5 ס"מ שהכדוריות מסודרות בתוכו ושקצהו חתום ברדיד מתכת. יש להתקינו על קנה הרובה לפני כל ירי, ולהסירו אחריו. כלי נשק לירי ררנ"ם טעון גם הוא במחסנית תחמיש. הדף הגזים שיוצר התחמיש

---

41 לדיון מקיף בנושא ההיסטוריה של כדורי "גומי" והסיכונים בשימוש בהם ר' "דו"ח ועדת החקירה הממלכתית לבירור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000", להלן "דו"ח ועדת אור", אוגוסט 2003, http://elyon1.court.gov.il/heb/veadot/or/inside4.htm.

42 להרחבה בנושא השימוש בכדורי גומי בתקופת האינתיפאדה הראשונה ואחריה ר' "מוות ידוע מראש: ירי כדורי 'גומי' לפיזור הפגנות בשטחים", דף מידע, בצלם, דצמבר 1998, http://www.btselem.org/hebrew/sites/default/files2/mvvt_ydv_mrsh.pdf.

43 בעבר עשו כוחות הביטחון שימוש במארזי ארבעה גלילונים, כמו גם ב"רימון" בקוטר 37 מ"מ לירי כדוריות גומי, אולם אמצעים אלה הוצאו משימוש לפני תחילת האינתיפאדה השנייה.

44 דו"ח ועדת אור, סעיף 3.

דוחף החוצה את הכדוריות דרך הפתח הקדמי של הגליל, תוך קריעת הרדיד. הרר"ם מיוצר על ידי התעשייה הצבאית לישראל.[45]

שוטר מג"ב יורה גלילוני גומי על מיידי אבנים (לא נראים בתמונה). לשמאלו שוטר חמוש בנשק שעליו מותקן רר"ם, קלנדיה, מאי 2011. **צילום** אן פק, אקטיבסטילס

הוראות הפתיחה באש לירי "גומי":

כוחות הביטחון קבעו כללים המגבילים את השימוש בכדורי ה"גומי", במטרה למנוע פגיעה קטלנית או חמורה. פקודות הצבא מבהירות ש"תחמושת גומי היא בעלת פוטנציאל קטלניות, ושימוש בה שלא בהתאם להוראות עלול להביא לגרימת מוות או פציעה חמורה".[46] בהוראות נקבע טווח ירי מינימלי של חמישים מטרים לשלישיית גלילוני גומי ושל שישים מטרים לרר"ם. הנוהל המשטרתי מציין טווח מינימלי של חמישים מטרים לירי כדורי "גומי", כאשר מתחתיו קיימת "סבירות לפגיעה חמורה ואף קטלנית", וטווח מקסימלי של שישים מטר, טווח שמעליו האמצעי איננו יעיל.[47] כלומר, למעשה הנוהל המשטרתי מתיר ירי של תחמושת "גומי" רק על אנשים הנמצאים בטווח של בין חמישים לשישים מטר מהשוטרים, מה שהביא את ועדת אור לציין כי "מרחב התימרון הצר שניתן בהוראה זו מעלה תמיהות".[48]

45 שם, סעיף 5.

46 הוראה 8, כללי פתיחה באש לחיילים ביהודה, בשומרון ובאזור חבל עזה, ינואר 2012. להלן: הנוהל הצבאי.

47 הנוהל המשטרתי, סעיף י.

48 דו"ח ועדת אור, סעיף 59.

נוסף על כך, הפקודות קובעות כי מותר לירות כדורים אלה ממצב נייח בלבד ואך ורק לכיוון הרגליים של אנשים שזוהו "כמסיתים, כמפרי סדר מרכזיים או כמסכנים את שלמות גופו של החייל או האחר". כמו כן חל איסור על ירי "גומי" על נשים וילדים, או בהיעדר תנאי ראות או תאורה סבירים.[49]

הבעייתיות בהוראות

על אף הטענה שמדובר באמצעי שנועד לגרום פגיעה נקודתית במתפרעים וב"מסיתים מרכזיים", לשני הסוגים של "כדורי הגומי" תכונות העומדות בסתירה לכך. ועדת אור, שבדקה את התנהלות המשטרה במהלך אירועי אוקטובר 2000 שבמהלכם הרגו שוטרים 12 אזרחים ישראלים ופלסטיני אחד, קבעה כי גלילוני הגומי הם נשק בלתי מדויק מטבעו ואי הדיוק שלו גדל עם הטווח שבו הוא נורה:

> גלילוני הגומי נורים שלושה ביחד. בעת הירי הם מתפזרים באופן בלתי מדויק ובלתי ניתן לצפייה מראש. בשל אי יציבות אווירודינמית והיעדר גיאומטריה בליסטית, הם אינם פוגעים במדויק במטרה אליה הם מכוונים [...] פיזור גלילוני הגומי לאחר הירי עלול להביא לכך שכיוון הירי לחלק מסוים בגוף אינו מונע בהכרח פגיעה בחלק רגיש ופגיע יותר. יתר על כן, בשל פיזורם של גלילוני הגומי עלול אחד הגלילונים לפגוע באדם הנמצא בסמוך לאדם שאליו כוון הירי. לפיכך, כשהירי נעשה לעבר המון, קיים סיכון ממשי שייפגע ממנו אדם אשר לא היתה כוונה או הצדקה לפגוע בו, ואשר כל חטאו היה בכך שנמצא סמוך למי שהיתה הצדקה להשתמש בירי לעברו.[50]

הירי של כדוריות הגומי באמצעות הרר"ם אינו מתיימר כלל להיות מדויק. אלה מתפזרות באקראי בכיוון הכללי שאליו מכוון הנשק, ואין כלל יכולת לכוונן לעבר אדם מסוים, לפחות לא בטווח שבו ירי מאמצעי זה נחשב חוקי.

בעיה נוספת בהוראות הפתיחה באש היא הקושי לאמוד בזמן אמת את המרחק בתנאים השוררים בשטח. במהלך דיוני ועדת אור הובהר, בין היתר על ידי יצרני כדורי מתכת מצופים גומי, כי טווח הביטחון המינימלי לירי הוא חמישים מטרים כשמתחתיו קיימת סכנה לפגיעה חמורה.[51]

ועדת אור המליצה להפסיק את השימוש בגלילוני הגומי כאמצעי לפיזור הפגנות, אך קבעה שאין מניעה להשתמש בהם כאמצעי ביניים בנסיבות שבהן נשקפת סכנת חיים לכוחות הביטחון, לפני

---

49 הנוהל המשטרתי, סעיף 7, הנוהל הצבאי, סעיף 7.3.

50 דו"ח ועדת אור, סעיף 9.

51 שם, סעיף 35.

השימוש באש חיה.[52] הוועדה ציינה כי בידי כוחות שיטור אחרים בעולם קיימים אמצעים שאינם סובלים מהפיזור ומהאי-דיוק האינהרנטיים לגלילוני הגומי.[53]

בעקבות המלצות הוועדה, אסרה משטרת ישראל על השימוש בכדורי "גומי" בתוך תחומי ישראל, פרט למקרים חריגים שבהם נדרש אישור המפכ"ל.[54] איסור דומה לא הוטל על כוחות הביטחון הפועלים בשטחים.[55]

הפרת ההוראות

ממעקב בצלם עולה כי חיילים ושוטרי משמר הגבול מפרים באופן שיטתי את ההוראות הקיימות ויורים כדורי "גומי" גם בנסיבות שבהן ירי כזה אסור על פי ההוראות. בצלם תיעד אירועים שבהם אנשי כוחות הביטחון ירו "גומי" מטווח קצר מזה שמותר בהוראות, פעולה העלולה להיות קטלנית, בין היתר משום שבפגיעה מטווח קצר, הליבה המתכתית של גלילוני ה"גומי" עלולה להתפרק מציפוי הגומי ולחדור לגוף. כן תועד ירי על קטינים ועל פלג הגוף העליון וירי על עוברי אורח או על מפגינים שלא יידו אבנים ולא היוו סכנה לאנשי כוחות הביטחון. בחלק מהמקרים הירי הבלתי חוקי של כדורי "גומי" נעשה בידיעתם ובאישורם של מפקדים, ובהם קצינים בדרגות גבוהות.[56]

---

52 שם, סעיף 63.

53 שם, סעיף 62.

54 הנוהל המשטרתי, סעיף 3.ד.ז.

55 דו"ח ועדת אור, סעיף 57.

56 להרחבה בנושא ר' "בצלם למזוז: פעל להפסיק את הירי המופקר של כדורי מתכת מצופים גומי", 1.9.08, http://www.btselem.org/hebrew/press_releases/20080901.

רימון הלם

רימוני הלם הם אמצעי הסחה אשר התפוצצותם יוצרת רעש חזק והבזק אור. מטרתם לגרום לבהלה ולפחד כדי לאפשר לכוחות הביטחון להשתלט על מתקהלים.[57] הנוהל המשטרתי מציין כי "השימוש באמצעי זה נועד לטיפול בהפרות סדר המסכנות את הכוח המשטרתי ו/או שלום הציבור ואינן מאפשרות מגע פנים מול פנים עם המפגינים ללא פגיעה בשוטרים. השימוש באמצעי זה מטרתו פיזור המפגינים והשתלטות עליהם".[58] כוחות הביטחון עושים כיום שימוש ברימוני הלם מתוצרת חברת Combined Systems, בשם המותג Mini-Bang.[59] הרימון עשוי מתכת ומשקלו 420 גרם. שליפת נצרת הרימון מפעילה מנגנון השהיה של כשנייה וחצי, ולאחריו נוצר פיצוץ המלווה ברעש ובהבזק אור. הפיצוץ אינו מפרק את גוף הרימון והוא נותר שלם.

בשימוש לפי ההנחיות, רימונים אלה אינם אמורים לגרום לפגיעה כלשהי בגוף ואין להם תופעות לוואי. עם זאת, בנסיבות מסוימות הרעש שנוצר כתוצאה מהתפוצצות הרימון עלול לפגוע בעור התוף, והוראות היצרן קובעות כי על המשתמשים בו לחבוש מגיני אוזניים כדי למנוע נזק לעצמם.[60] נוסף על כך, מנגנון הפיצוץ של רימוני ההלם יוצר הבזק אש בעל חום גבוה - ועצם פגיעתו של חפץ מתכתי כבד שהושלך לעבר אדם עלולה לפצוע. בשל כך הוראות הבטיחות המשטרתיות מחייבות את זורק הרימון לשמור על מרווח בטיחות של שלושים מטרים מעצמו, ושל חמישה מטרים מהמטרה, כאשר בכל מקרה אין לכוון את הרימון לתוך קהל.[61] יתרה מכך, ממידע שנמסר במהלך השנים לבצלם על ידי חיילים שהשתתפו בפיזור הפגנות עולה כי ההוראות הן לגלגל את רימון ההלם ולא להשליך אותו על בני אדם. על אף זאת, בצלם תיעד חיילים ושוטרי מג"ב זורקים רימוני הלם ישירות על מפגינים, או לתוך קהל צפוף, באופן שהביא לפציעה מפגיעת הרימון, לחריכת בגדים ולכוויות.[62]

---

57 ר' תיאור המוצר על-ידי היצרן, http://combinedsystems.com/Spec%20Sheets/7290M%20Spec%20Rev%20F%20Mini%20Bang.pdf.

58 הנוהל המשטרתי, סעיף ח.2.

59 למוצר באתר החברה: https://www.combinedsystems.com/products/?cid=92 מוצר זה החליף רימון הלם מפלסטיק כתום, מתוצרת התעשייה הצבאית, שהוצא משימוש בסביבות שנת 2006.

60 ר' הוראות בטיחות של היצרן: http://combinedsystems.com/MSDS-Sheets/MSDS%207290M%20Rev%20C%20Mini%20Flash-Bang.pdf.

61 הנוהל המשטרתי, סעיף ח.5.

62 ר' דו"ח בצלם "הפגנת כוח, טיפול כוחות הביטחון בהפגנות השבועיות בכפר א-נבי סאלח", ספטמבר 2011, http://www.btselem.org/hebrew/publications/summaries/201109-show-of-force.

הבזק האור של רימון הלם, עבוד, 2005. **צילום** יותם רונן, אקטיבסטילס

מנגנון הפיצוץ של רימוני ההלם יוצר הבזק אש שעלול להביא לפריצת שריפות כאשר הוא מתפוצץ בסמוך לחומר דליק, כמו שדות קוצים. בצלם תיעד מקרי התלקחות לאחר התפוצצות רימוני הלם. עם זאת, סכנת ההתלקחות רימוני הלם נמוכה מזו של התלקחות רימוני אלומיניום בקוטר 40 מ"מ.

אש חיה

כדורים "רגילים"

האמצעי הקטלני ביותר שכוחות הביטחון משתמשים בו במהלך הפגנות בגדה המערבית הוא אש חיה. חיילים הפועלים בגדה מצוידים לרוב באחד משני סוגים של נשק אישי: "תבור" ודגמים אחדים של רובה סער M4 ("M16 מקוצר"). כלי נשק אלה יורים כדורים בקוטר 5.56 מ"מ.

על פי הוראות הפתיחה באש, כמו גם לפי הצהרות רשמיות של גורמים בצבא, חל איסור על ירי של אש חיה במהלך פעולות שיטור (כגון פיזור הפגנות) בגדה המערבית, מלבד ירי באוויר בנסיבות מסוימות. פקודות הקבע של הצבא קובעות במפורש כי אין לירות אש חיה לעבר מיידי אבנים, אלא בנסיבות סכנה מיוחדות, כאשר נשקפת סכנת חיים ממשית ומיידית. מותר לבצע נוהל מעצר חשוד כלפי מיידה האבנים אך ורק כאשר הדבר מסכן באופן מיידי את שלמותו הגופנית של החייל או של אדם אחר, ורק בצמידות לאירוע. רק בנסיבות של סכנת חיים ממשית מותר לירות לעבר גופו של התוקף כדי להסיר את הסכנה.[63] כרטיס הוראות הפתיחה באש לחייל באיזור יהודה והשומרון משנת 2006, המשמש כאמצעי עזר לשינון הוראות הפתיחה באש, מציין כי במקרה של הפרת סדר אלימה הסמוכה למכשול התפר או בתחומו, כאשר יש איום ממשי של פגיעה בגדר ופריצתה, ואמצעים פחותים בחומרתם לא הועילו, רשאי מפקד הכוח לאשר ירי כדורים חיים באש בודדת לעבר רגליהם של מי שזוהו כמסיתים מרכזיים, כאמצעי אחרון לשם הסרת האיום.[64]

למרות זאת, כוחות הביטחון יורים לעתים אש חיה בהפגנות, בייחוד על פלסטינים שמיידים לעברם אבנים. בשבע השנים האחרונות נהרגו לפחות 46 פלסטינים מאש חיה שנורתה לעבר מיידי אבנים לא חמושים. בצלם תיעד ירי אש חיה בנסיבות שלא ניתן להגדירן כסכנת חיים לחיילים.[65] בכמה מקרים תועדו חיילים יורים אש חיה באוויר ולעבר מיידי אבנים, כאשר החיילים היו במצב של נחיתות טופוגרפית. מדברים שמסרה לבצלם סרן אפרת סוקולובר מהפרקליטות לעניינים מבצעיים עולה כי הצבא מגדיר סיטואציות מסוג זה, שבהן החיילים מצויים בנחיתות טופוגרפית מול מיידי אבנים, כמסכנות חיים ברמה המצדיקה ירי חי.[66] עם זאת, בצלם תיעד חיילים שירו אש חיה על מיידי אבנים גם לא בנסיבות של נחיתות טופוגרפית.

---

63 הוראה 8, כללי פתיחה באש לחיילים ביהודה, בשומרון ובאזור חבל עזה, ינואר 2012, סעיף 8.

64 אג"ם, פיקוד המרכז, כרטיס הוראות פתיחה באש לחייל באיזור יהודה והשומרון, יולי 2006, י"ב.3.ב. הכרטיס החיל הוראות פתיחה באש שונות בהפגנות שבהן משתתפים ישראלים, וקבע כי "במקרה של הפרת סדר אלימה **בהשתתפות ישראלים** (הדגש במקור) לא ייעשה שימוש כלשהו בתחמושת חיה (לרבות ירי באוויר)או בתחמושת גומי, לפיזורה של הפרת הסדר האלימה, למעט במצב של סכנת חיים ממשית ומיידית" (סעיף ו'). בפועל, נראה כי הנחיות אלה לא מיושמות בשטח.

65 קצין שתועד בווידיאו יורה אש חיה מטווח קצר לעבר מיידי אבנים בכפר א-נבי סאלח ב-1.6.12 הושעה מתפקידו. גורמים צבאיים צוטטו בתקשורת באמרם כי ההשעיה הייתה בשל כך שלא דיווח על הירי. ר' לדוגמה: הושעה קצין צה"ל שתועד יורה אל מיידי אבנים", אליאור לוי ויואב זיתון, **YNET**, 12.06.12, http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4241526,00.html

66 מכתב מסרן אפרת סוקולובר מהפרקליטות לעניינים מבצעיים לבצלם, 18.4.12.

כדורי "טוטו" (רוגר)[67]

כדורי "טוטו" הם כדורים חיים בקוטר 0.22 אינץ', שבעבר נורו באמצעות רובה רוגר 22/10, כלי נשק ספורטיבי ששימש בצבא כרובה צלפים.[68] בראשית שנת 2009 החלו כוחות הביטחון לירות תחמושת 0.22 אינץ' באמצעות רובה מסוג M4 (ידוע גם בכינוי "M16 מקוצר") שעבר הסבה לירי תחמושת זו, וכיום משמשים את כוחות הביטחון שני סוגי הנשק, כאשר רובה הרוגר מצויד במשתיק קול אינטגראלי.[69] עוצמת הפגיעה של כדורים אלה נמוכה מזו של כדורים בקוטר 5.56 מ"מ,[70] אולם גם הם עלולים להיות קטלניים ולגרום לפציעות קשות ביותר.

עם תחילת האינתיפאדה השנייה נקבעו הוראות פתיחה באש חדשות שהתירו את השימוש ברובה מסוג רוגר לפיזור הפגנות שבהן מתבצע יידוי אבנים. על פי עיתון "הארץ", בפיקוד מרכז הופסק השימוש ברובה זה כמה חודשים לאחר תחילת האינתיפאדה, אחרי שהמפקדים הגיעו למסקנה כי רבים מהפלסטינים שנפגעו מירי שנעשה מרובה רוגר נורו ללא הצדקה ובמקרים שבהם לא נשקפה לחיילים סכנת חיים.[71] בסוף שנת 2001, כשנה לאחר תחילת האינתיפאדה, פרסם העיתון "כל העיר" מסמך פנימי שנכתב על-ידי ראש מדור אבטחה באגף המבצעים בצה"ל ובו נקבע כי הרוגר אינו יכול להיחשב כנשק "אל הרג" וכי יש להשתמש בו רק כשהנסיבות מצדיקות ירי אש חיה.[72] בפיקוד דרום, לעומת זאת, הוחלט להמשיך ולהשתמש בנשק זה על אף מספר הנפגעים הגבוה. רק בחודש דצמבר 2001 קבע הפרקליט הצבאי הראשי דאז, האלוף מנחם פינקלשטיין, כי הרוגר אינו נשק "אל הרג" ולכן יש להגביל את השימוש בו - בין השאר לאחר שכמה ילדים ברצועת עזה נהרגו מפגיעת כדורי טוטו. גורם צבאי צוטט אז בעיתון "הארץ" וטען ש"הטעות היתה שהרוגר הפך בתפיסתו לאמצעי לפיזור הפגנות, בניגוד ליעדו המקורי כנשק לכל דבר".[73]

בסוף שנת 2008 חזר הצבא להשתמש בתחמושת טוטו במהלך פיזור הפגנות, ומאז נהרגו מפגיעתה לפחות שני פלסטינים בגדה המערבית: עז א-דין אל-ג'מל, בן 14, נהרג ב-13.02.09 בחברון ועקל סרור, בן 36, נהרג ב-5.6.09 בכפר ניעלין. עשרות נוספים נפצעו, חלקם קשה.[74] לאחר מקרה ההרג השני מפגיעת טוטו נדמה כי הצבא הפסיק לזמן מה את השימוש בתחמושת, אולם כיום נעשה בתחמושת זו שימוש ספוראדי במוקדי עימותים בגדה המערבית.

---

67 מקור השם "טוטו" הוא בהגייה האנגלית של הספרות 22, שהן הקוטר של תחמושת זו. ערכו המטרי של קוטר 0.22 אינץ' הוא 5.58 מ"מ. גם לאחר הוצאת רובה ה"רוגר" משימוש, נותר השם רוגר שגור בצבא כדי לתאר כל ירי של תחמושת טוטו, וכיום ניתן לשמוע חיילים המשתמשים בשני השמות.

68 בצלם, "אצבע קלה: ירי בלתי מוצדק והוראות הפתיחה באש במהלך אינתיפאדת אל-אקצא", 2002, עמ' 10, http://www.btselem.org/hebrew/publications/summaries/200203_trigger_happy.

69 למוצר באתר החברה: http://www.ruger1022.com/docs/israeli_sniper.htm.

70 מנגנון ההצתה של כדורי הטוטו מכונה "הצתת כרכוב" (Rimfire), משום שהם חסרי פיקה, והקשת הנוקר בכרכוב הכדור מציתה את התֶחֶל.

71 בצלם, "אצבע קלה": ירי בלתי מוצדק והוראות הפתיחה באש במהלך אינתיפאדת אל-אקצא", 2002, עמ' 10, http://www.btselem.org/hebrew/publications/summaries/200203_trigger_happy.

72 "צה"ל משתמש שלא כחוק ברובה צלפים לפיזור הפגנות", **כל העיר**, 23.11.01.

73 "יוגבל השימוש ברובה רוגר בשטחים", **הארץ**, 27.12.01.

74 נתוני ועדת התיאום של המאבק העממי.

במארס 2009 פנה בצלם לפרקליט הצבאי הראשי והתריע כי השימוש בכדורים חיים לפיזור הפגנות אינו חוקי ועלול להביא להריגתם של מפגינים. מכתב זה נענה רק בחודש יוני, בעקבות פנייה נוספת של בצלם שבאה לאחר הריגתו של עקל סרור. רס"ן יהושע גורטלר מהפרקליטות הצבאית מסר בתשובתו כי הכללים החלים על תחמושת זו "מקבילים, ככלל, לכללי הפתיחה באש החלים על תחמושת חיה 'רגילה'... צה"ל אינו רואה ברובה 'רוגר' אמצעי לפיזור הפגנות או הפרות סדר... אמצעי זה אינו מהווה תחליף לשימוש באמצעים המיועדים לפיזור הפרות סדר (כגון - רימוני הלם, כדורי גומי וכיו"ב)".[75] ב-2.7.09 כתב הפצ"ר, תת אלוף אביחי מנדלבליט לבצלם כי "הרוגר ואמצעים דומים אינם מוגדרים כאמצעים לפיזור הפגנות או הפרות סדר. הכללים לשימוש באמצעים אלה באיזור יהודה והשומרון הינם מחמירים והם מקבילים לכללי הפתיחה באש בתחמושת "חיה". אם נמסר לתקשורת או לארגונים שונים מידע מטעה בדבר הגדרת האמצעי, הרי שמדובר בטעות או באי הבנה".[76] תשובות אלה אינן משקפות את המציאות בשטח. מתצפיות שערך בצלם ומהודעות של דובר צה"ל שהתפרסמו בתקשורת על שימוש בכדורי טוטו עולה כי הכוחות שהשתמשו בירי טוטו עשו זאת בנסיבות שלא יכולות להתפרש ככאלה המתירות ירי קטלני, ולמעשה התייחסו לתחמושת זו כאל אמצעי נוסף לפיזור הפגנות.[77]

חייל מכוון נשק M4 בעל כוונת טלסקופית, שעבר הסבה לירי תחמושת טוטו, לעבר מיידי אבנים פלסטינים (לא נראים בתמונה) במחסום קלנדיה, נובמבר 2012. ניתן לראות את המחסנית הייחודית לכדורי טוטו. **צילום** תמר פליישמן, מחסום ווטש.

75 מכתב מרס"ן יהושע גורטלר מהפרקליטות הצבאית לבצלם, 15.3.09, התקבל ביוני 2009.

76 מכתב מהפצ"ר, תא"ל אביחי מנדלבליט (כדרגתו אז) לבצלם, 2.7.09.

77 להרחבה בנושא ר'"לחקור ירי כדורי "טוטו" על מיידי אבנים בניגוד להוראות הפתיחה באש", בצלם, 23.1.12, http://www.btselem.org/hebrew/firearms/20120123_btselem_to_jag_investigate_use_of_022_bullets.

צלף חמוש ברובה מסוג רוגר, חברון, מרס 2013. **צילום** אורן זיו, אקטיבסטילס

הפער בין דברי הפצ"ר לבין המציאות בשטח עולה גם מעדותו של רס"ן איגור מויסייב, לשעבר קצין אג"ם של חטיבת בנימין, במסגרת הדיון במשפטו של עבדאללה אבו רחמה, ממארגני ההפגנות בבלעין. במהלך המשפט הגישה התביעה דו"ח שכתב רס"ן מויסייב המתאר את הנזק הכספי שגרמו ההפגנות בבלעין ובנעלין באפריל 2010.[78] בין היתר, מפורטת בדו"ח עלות התחמושת שנורתה מאוגוסט 2008 ועד דצמבר 2009 כדי לפזר הפגנות בשני הכפרים, כולל עלות ירי תחמושת הטוטו. בעדותו במשפט ציין מויסייב כי הרוגר הוא נשק אל-הרג. במסגרת החקירה הנגדית שאלה אותו פרקליטתו של אבו רחמה, עו"ד גבי לסקי, אם ידוע לו כי "הפצ"ר הקודם קבע שאין לעשות שימוש בכדורי רוגר לפיזור הפגנות, מאחר שיש בהם פוטנציאל להרג?". מויסייב השיב כי הוא "לא מכיר את ההנחיה הזאת".[79]

תחמיש ("חסר קליע"):

תחמיש הוא כדור שאיננו כולל קליע, ומנגנון הפעולה שלו מיועד ליצירת הדף שמאפשר ירי באמצעות אמצעים המורכבים על קנה הרובה, כגון רומה לירי כדורי מתכת מצופים גומי או מדוכה לירי רימוני גז. פתחו הקדמי של התרמיל, שבו ממוקם הקליע בכדור חי רגיל, מכווץ ואטום. כאשר נקירת הפיקה מבעירה את אבק השריפה, הגזים שמשתחררים פותחים את פתח התרמיל והודפים את כדור הגומי או את הרימון החוצה.

78 חוות דעת מומחה בנושא משמעויות מהפגנות בנעלין ובלעין, רס"ן איגור מוסייב, ק. אג"ם חטמ"ר בנימין. 28.4.10.

79 חיים לוינסון, "צה"ל מפזר הפגנות בקליע שנאסר לשימוש על ידי הפרקליט הצבאי", **הארץ**, 19.9.10.

"בואש" וזרנוקי מים

ה"בואש" הוא נוזל מצחין שפיתחה משטרת ישראל לצורך פיזור הפגנות. הוא פותח על ידי חברת אודורטק[80] הישראלית, בשיתוף עם משטרת ישראל.[81] על פי עלון בטיחות המוצר באתר חברת אודורטק, המייצרת אותו, הנוזל מכיל מים, שמרים וסודה לשתייה, כאשר ברמת הבסיסיות של הסודה לשתייה, "שמרים מסנתזים חומצות אמינו היוצרות ריח כבד".[82] מפגינים שנחשפו לחומר מעריכים כי עוצמת הריח שלו משתנה מעת לעת.

לדברי מפתחו של הבואש, סנ"צ דוד בן הרוש, הוא אושר לשימוש על ידי המשרד להגנת הסביבה וקצין רפואה ראשי בצה"ל. לטענתו, החומר אינו רעיל ואף ניתן לשתות אותו.[83] עלון הבטיחות של המוצר מציין, עם זאת, שמגע של נוזל הבואש בעיניים עלול לגרום לכאב ולאדמומיות וכי הוא עלול לגרות את העור. אם בולעים אותו - הוא עלול לגרום לכאבי בטן. בעלון מצוין כי במקרים כאלה יש לשטוף את האיזור במים ולפנות לטיפול רפואי.[84]

השימוש הראשון שנעשה בבואש היה באוגוסט 2008 בכפר ניעלין, אז התיזו שוטרי מג"ב את הנוזל על מפגינים דקות אחדות אחרי תחילת ההפגנה מתוך מכלים שנשאו על גבם. כוחות הביטחון זנחו אופן פיזור זה לאחר השימוש הראשון, ככל הנראה משום שהוא אינו מאפשר להגן על החיילים מפני הריח. מאז, מתיזים כוחות הביטחון את הבואש ממכלית ("מכת"זית"). קיימים כמה דגמי מכליות, בהם מכלית משוריינת ייעודית מתוצרת תעשיות טכנולוגיות בית אלפא (בקיבוץ בית אלפא בישראל)[85] ומשאית צבאית רגילה שעברה הסבה באמצעות התקנת מכלי מים וזרנוק. הזרנוק עצמו כולל גם מצלמה ונשלט באמצעות לוח בקרה מתוך המכלית. הטווח המקסימלי של הזרנוק עומד על 30-40 מטר.[86] כללי הזהירות המיוחדים לכל סוגי המכת"ז מפורטים בנוהל "מב"צ 90.221.060", שאינו נמצא בידי בצלם, אולם תקציר שלהם מופיע בנוהל המשטרתי הכללי לטיפול בהפרות סדר.[87] הנוהל המשטרתי מציין כי לסילון המים המותז אפקט רב עוצמה העשוי לגרום נזק פיזי חמור ולפיכך יש לעשות באמצעי זה שימוש זהיר. עוד מחייב הנוהל המשטרתי מתן תשומת לב להימנעות מפגיעה באוכלוסייה תמימה.[88]

---

80 http://www.skunk-skunk.com/121755/About-Us.

81 למוצר באתר החברה: http://www.skunk-skunk.com/121755/The-Product.

82 http://www.skunk-skunk.com/image/users/121755/ftp/my_files/MSDS_Skunk.pdf?id=3225191
להלן: עלון הבטיחות.

83 קובי בן-שמחון, "התרגיל המסריח: המפגינים מנעלין צריכים לקנות דאודורנט", **הארץ**, 4.9.08 /http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1018160.html.
ר' גם: http://dover.idf.il/NR/exeres/3591EED5-6664-4849-86BF-5310C60BB4F2.htm. ר' גם ראיון עם סנ"צ דוד בן הרוש ב**שירות השידור הבריטי**: http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7646894.stm.

84 עלון הבטיחות, עמ' 1-2.

85 למוצר באתר החברה: http://www.bat.co.il/products1.htm.

86 דו"ח ועדת אור, סעיף 254.

87 משטרת ישראל, נוהל הטיפול המשטרתי בהפרת סדר בהפגנות, מספר 90.221.012.

88 שם, סעיף 1.5.ד.

ככל הידוע לבצלם, חשיפה לריחו של הבואש במינונים הרגילים בהפגנות אינה גורמת לנזק בריאותי, מלבד לבחילות ובמקרים קיצוניים להקאות. עם זאת, מי שהוכתם בחומר נדרש להתרחץ ולכבס בגדים, לעתים כמה פעמים, כדי להסיר את הצחנה. ישנו תיעוד נרחב של מקרים שבהם התיזו כוחות הביטחון כמויות גדולות של הנוזל על בתים ולתוך חצרות. במקרים כאלה, הריח נותר למשך זמן רב, והתושבים נאלצים לשטוף את החומר באמצעות הזרמת כמויות גדולות של מים ושימוש בחומרי ניקוי. בצלם תיעד לפחות שלושה אירועים שבהם שבר זרנוק המכלית חלון וכן נורות פלואורסנט של תחנת דלק.

מהתצפיות עולה כי לעתים קרובות מתיזים כוחות הביטחון את הבואש על תהלוכות והפגנות כאמצעי ראשון לפיזורן, גם בשעה שאלה שקטות ולא מתקיים בהן כל יידוי אבנים. לבצלם לא ידוע על מקרה שבו השתמשו כוחות הביטחון ב"בואש" בהפגנה שבה השתתפו רק יהודים או ישראלים. מפגינים פלסטינים רבים הביעו את מחאתם על תחושת ההשפלה הכרוכה בחשיפה לאמצעי זה.

פעילות כוחות הביטחון מעלה חשד כבד כי נעשה שימוש בבואש כעונש קבוצתי לתושבי כפרים שבהם מתקיימות הפגנות שבועיות קבועות בסמוך לשטח הבנוי של הכפר, כמו א-נבי סאלח וכפר קדום. כך היה לדוגמא במספר רב של אירועים שתועדו על ידי בצלם בכפר א-נבי סאלח, שבמסגרתם הכניסו כוחות הביטחון את מכלית הבואש לרחוב היחיד של הכפר והתיזו את הנוזל המצחין לעבר בתים שהיו מרוחקים מאוד ממוקד ההפגנות והעימותים בין הצבא למיידי אבנים, לפעמים אף בעברו האחר של הכפר.

לעתים מתיזים כוחות הביטחון ממכלית ההתזה זרנוקי מים הכוללים כמות קטנה מאוד של ה"בואש", או מים ללא תוספות. בפעמים אחרות נעשה שימוש במים מהולים בגז מדמיע, בצבע או בגז ובצבע גם יחד. בכפר בלעין תועדה בשנת 2006 התזת מים צבועים בצבע כחול, שמפגינים דיווחו כי מגעם בעור גרם לתחושת צריבה. התזת מים מהולים בגז מדמיע מחייבת אישור מפקד מחוז.[89]

מפגינים נמלטים ממיכלית המתיזה עליהם סילון של ה"בואש", א-נבי סאלח, ינואר 2012.
צילום אורן זיו, אקטיבסטילס

89 שם, סעיף 2.ד.1.5.

תרסיס פלפל

תרסיס פלפל הוא תמצית מרוכזת של קפסאיצין, החומר הפעיל בפלפל חריף, שמותזת מתוך מכל באמצעות מנגנון ריסוס. הוא משמש כוחות שיטור ברחבי העולם כדי להשתלט על בני אדם ועל בעלי חיים אלימים, וגרסה מרוכזת פחות שלו ניתנת לרכישה על ידי אזרחים פרטיים בארצות רבות לשם הגנה עצמית. השפעותיו של תרסיס הפלפל מיידיות: חשיפה אליו גורמת לכאב חד ולתחושת בעירה של הפנים והעיניים, לסגירה לא רצונית של העיניים ולעיוורון זמני, לצריבה קשה של העור ולקשיי נשימה. ההשפעות נמשכות בין רבע שעה לשעה והכאב שוכך ככל שהזמן חולף. על אף שתרסיס פלפל מקובל בעולם כאמצעי לא-קטלני, במקרים נדירים תועדו השפעות קשות ומתמשכות, והוא נחשב מסוכן לאנשים הסובלים מקשיי נשימה, בעיקר חולי אסטמה.

תרסיס פלפל נמצא בשימוש משטרת ישראל מאז 2007.[90] בגדה המערבית משתמשים בו שוטרי משמר הגבול ויס"מ. בכמה הזדמנויות השתמשו כוחות הביטחון בתרסיס פלפל גם נגד מתנחלים.[91] הצבא אינו משתמש באמצעי זה.

שוטר מג"ב מרסס תרסיס פלפל על מפגין בזמן מעצרו, בורין, פברואר 2013.
צילום ריאן רודריק-ביילר, אקטיבסטילס

90 https://forms.police.gov.il/meida_laezrach/pirsomim/Documents/police_2007.pdf.

91 "אישום נגד קצין שריסס גז על מתנחל", **חדשות 2**, 6.2.12.

כללי השימוש בתרסיס מנוסחים ב"נוהל הפעלת תרסיס פלפל". בנוהל מצוין כי התרסיס שנמצא בשימוש המשטרה אושר על ידי מחלקת פיתוח אמצעים טכנולוגיים וקצין רפואה ראשי של המשטרה, לאחר שנמצא שאינו רעיל, אינו דליק ואינו גורם לנזק בלתי הפיך למרוסס בו.[92] הנוהל מציין כי התרסיס שנמצא בידי משטרת ישראל מיוצר על ידי חברת Pepper Mate, אולם מבדיקה שערך בצלם עולה כי למעשה זהו הסימן המסחרי של תרסיס הרשום על שם החברה האמריקנית Professional Security Corporation. התרסיס הנמצא בשימוש המשטרה הוא חומר בריכוז של 10% פלפל שחריפותו 2 מיליון SHU.[93] זהו אחד מהחריפים בתכשירים הנמצאים בשימוש כוחות שיטור בעולם.[94]

הנוהל המשטרתי קובע הגבלות נוקשות לשימוש בתרסיס פלפל:

- שוטרים רשאים להשתמש בתכשיר רק לאחר אימון הכשרה שבסופו בחינת הסמכה, ובכפוף להשתלמות ריענון שנתית.[95]
- ההחלטה על שימוש בתרסיס בפועל אמורה להתקבל רק לאחר שקלול מכלול הנסיבות, ומותר להשתמש בו רק כלפי אנשים שיש חשד כי תקפו או יתקפו שוטר או אזרח, או כנגד חשוד המתנגד באלימות למעצר או מנסה להימלט ממנו.
- ניתן להשתמש בתרסיס רק כאשר אין ברירה אחרת בנסיבות המקרה וכשסביר כי מגע פיזי עם החשוד יגרום לנזק גדול יותר מאשר השימוש בתרסיס. הנוהל מדגיש כי "**אין לעשות שימוש בתכשיר כלפי חשוד המתנגד באופן פאסיבי למעצר**"(ההדגשה במקור).[96]
- אסור להפעיל את התרסיס נגד קשישים, נשים בהריון וילדים קטנים, ואין להפעילו במקומות סגורים (אלא אם יש סכנה ממשית לפגיעה פיזית בשוטר). מותר להפעילו "אך ורק נגד אדם בודד שאין בקרבתו אזרחים תמימים העלולים להיפגע".[97]
- לפני השימוש, השוטר חייב להזהיר את החשוד כי הוא עצור, וכי אם לא יציית להוראות ולא יפסיק את התנהגותו האלימה באופן מיידי, יפעיל נגדו תרסיס פלפל.[98]
- הפעלת התכשיר מתבצעת באמצעות לחיצה אחת על לחצן ההתזה ורק אם ריסוס אחד לא הפסיק את ההתנהגות האלימה ניתן ללחוץ לחיצה נוספת. כמו כן יש לוודא שהמרחק בין השוטר לחשוד הוא בין מטר לארבעה מטרים.[99]

---

92 משטרת ישראל, נוהל הפעלת תכשיר פלפל, 02.220.200, תחולה: 10/2007.

93 למוצר באתר החברה: http://www.pepperenforcement.com/law_enforcement.htm. כיום, החברה משווקת אותו תחת שם המותג Personal Safety Corporation, Pepper Enforcement.

94 SHU (Scoville Heat Units) היא יחידת מדידת חריפות המציינת את ריכוז הקפסאיצין, החומר הפעיל בפלפל החריף. דרגת החריפות של תרסיסי פלפל הנמצאים בשימוש כוחות שיטור בעולם נעה בין חצי מיליון לשני מיליון יחידות SHU, אולם קיים אף תרסיס בדרגת חריפות של 5.3 מיליון SHU. דרגת הריכוז של תרסיסים כאלה, המציינת את יחס תמצית הקפסאיצין לחומרים האחרים בתרסיס, נעה בין 5%-10%.

95 משטרת ישראל, נוהל הפעלת תכשיר פלפל 02.220.200, תחולה: 2007/10, 5.א.

96 שם, סעיף 5.ב.3.ד

97 שם, סעיף ה.

98 שם, סעיף 5.ג.

99 שם, סעיף ג.1.ב.2, בנוהל קיימת סתירה לכאורה בין הוראות סעיף זה, לנאמר בסעיף ו.2. (הוראות הבטיחות), על פיהן אין להפעיל את התרסיס למרחק של פחות ממטר וחצי.

- ההנחיות מחייבות להפסיק את השימוש מיד עם הסרת ההתנגדות, ולאפשר לחשוד לשטוף במים את האזור הנגוע בהקדם האפשרי. יש לאפשר אוורור ולספק טיפול רפואי לפי דרישה, או אם סימני המצוקה ממשיכים יותר מ-30 דקות אחרי הריסוס. על השוטר לציין את הריסוס בדו"ח הפעולה.[100]

נראה כי הנוהל המשטרתי הרשמי קובע איזון ראוי בין שיקולי אכיפת חוק ובין שיקולי הבטיחות, אולם הוראותיו מופרות באופן תדיר על ידי השוטרים בשטח - וחלק גדול מהשימוש של כוחות הביטחון בתרסיס פלפל בשטחים נעשה באופן המנוגד להן לחלוטין.

מתצפיות שערך בצלם, מתיעוד בווידאו ומעדויות מפגינים שרוססו בפלפל עולה כי שוטרים משתמשים באופן חוזר ונשנה בתרסיס ללא אזהרה, ובניגוד מוחלט להוראות. פעמים רבות התרסיס מופעל לעבר אנשים הנמצאים בקבוצה, ומטווחים קצרים בהרבה ממטר וחצי. ואולם חמור מכל, בידי בצלם תיעוד נרחב של מקרים שבהם שוטרי מג"ב ריססו תרסיס פלפל על משתתפי הפגנות בשטחים שלא נקטו כל אלימות ואפילו לא התנגדו למעצר באופן פסיבי. במקרים רבים רוססו מפגינים בשעה שעמדו בשקט בסמוך לשוטרים או התווכחו עמם. אנשים אלה לא היו כלל תחת מעצר, לא נראה שהייתה כוונה לעצרם והם לא הוזהרו שיש כוונה לרססם. נוסף על כך שוטרים תועדו כשהם מרססים מפגינים המתנגדים באופן פסיבי למעצר - למשל, יושבים על הארץ ומשלבים זרועות עם מפגינים אחרים.

100 שם, סעיף ד.2.

כדורי ספוג

כדור הספוג הוא נשק קינטי שהוכנס לשימוש משטרת ישראל לאחר שכדורי המתכת המצופים גומי נאסרו לשימוש בתוך ישראל בעקבות המלצות ועדת אור. לדברי תנ"צ ניר מריאש, ראש מנהל טכנולוגיות במשטרת ישראל, כדורי ספוג מסוכנים, באופן משמעותי, פחות מכדורי גומי, מדויקים מאוד וניתן לנטרל באמצעותם אנשים המזוהים כמוקד של הפרות הסדר.[101]

המשטרה עושה שימוש בכדורי ספוג בישראל ובמזרח ירושלים. הם נוסו באופן מצומצם בהפגנות בכפר בלעין בשנת 2005, אולם כיום לא נעשה בהם שימוש בגדה המערבית (מלבד במזרח ירושלים). ככל הידוע לבצלם, לא נעשה שימוש בכדורי הספוג בהפגנות שכל משתתפיהן יהודים.

כדורי הספוג הנמצאים בשימוש משטרת ישראל מיוצרים על ידי חברת Defense Technologies תחת שם המותג eXact iMpact.[102] הכדור מורכב מבסיס אלומיניום באורך 3.9 ס"מ המחובר לגוף פלסטיק שחור חלול בקוטר 40 מ"מ ובאורך 6.3 ס"מ,שבקצהו חוטם עשוי ספוג כחול במשקל 30 גרם. אמצעי זה נורה ממטול בקוטר 40 מ"מ (לתיאור ר' עמ' 11). הלחיצה על הדק המטול מבעירה תֶחֶל (primer) בבסיס הכדור, שפיצוצו יוצר הדף המנתק את הכדור מהבסיס המתכתי והודף אותו אל מחוץ למטול ולעבר המטרה. הקנה המחורק של המטול מקנה לו תנע זוויתי המגדיל את יציבותו ואת דיוקו. הבסיס המתכתי נשאר בלוע המטול ונפלט ממנו עם פתיחת הקנה, לקראת טעינת הכדור הבא. עם הפגיעה במטרה הספוג נדחס, דבר המפחית את עוצמת הפגיעה בגוף.

הוראות השימוש והבטיחות של המשטרה לירי כדורי ספוג מוסדרות בנוהל מיוחד.[103] משטרת ישראל מכשירה שוטרים לירי כדורי ספוג בתוכנית הכשרה הכוללת, בין היתר, פרק על דגשי בטיחות והוראות הפעלה של הנשק.[104]

נוהל השימוש של משטרת ישראל מדגיש כי "מדובר באמצעי שפגיעתו בפלג הגוף העליון עלולה להיות מסוכנת ועל כן יש להקפיד לפעול עפ"י הכללים וההוראות".[105] לפיכך, נוהל השימוש מטיל הגבלות וסייגים על השימוש באמצעי. הוא מותר לשימוש לצורך פיזור "התפרעות של אנשים המלווה בגילויי אלימות כלפי שוטרים או כלפי ציבור, באופן העלול לגרום לחבלות בגוף או ברכוש (הפרות סדר ברמה ד' בנוהל הטיפול המשטרתי בהפרות סדר והפגנות)",[106] וגם זאת בתנאי שאמצעים פחותים בחומרתם לא מנעו את הסכנה מהמתפרעים או כאשר בנסיבות העניין "חל איסור על שימוש באמצעים הפחותים בחומרתם". הנוהל קובע גם כי השימוש באמצעי זה לא

---

101 אפרת כהן, "הצעקה האחרונה", Israel Defense, http://www.israeldefense.co.il/?CategoryID=475&ArticleID=289.

102 המוצר באתר החברה: http://www.defense-technology.com/products.aspx?pid=6325.

103 נוהל שימוש בכדור ספוג 40 מ"מ בהפס"ד, נספח ב' לנוהל 90.221.057.

104 תוכנית הכשרת רובה ספוג 40 מ"מ, מגמת הפס"ד, נספח א' לנוהל 90.221.057.

105 נוהל שימוש בכדור ספוג 40 מ"מ בהפס"ד, סעיף 1.ד.

106 שם, סעיף 5.

יעלה על המידה הסבירה הנדרשת וייפסק מיד עם תום הצורך. גם אתר היצרן מבהיר כי השימוש בכדורי הספוג מחייב אימון, וכי המוצר עלול לגרום לפציעה קשה או למוות, וכן לנזק לרכוש.[107]

הנוהל המשטרתי מדגיש את חשיבות הלימוד של אומדן מרחקים.[108] על פי הוראות היצרן, הטווח האופטימלי לשימוש באמצעי זה הוא 5-36 מטרים, אולם מותר להשתמש בו בטווחים של 2-50 מטרים. לדברי היצרן, הטווח האופטימלי מאפשר לכוון את הכדור לעבר הישבן, הירכיים או הברכיים של האדם שעליו יורים. כך אפשר לגרום לכאב תוך הימנעות מגרימת פציעה חמורה ומסכנת חיים.[109]

בצלם תיעד בשנים האחרונות כמה מקרים שבהם שוטרים ירו כדורי ספוג באופן לא-חוקי החורג באופן בוטה מההוראות, ושהביא לפציעה של פלסטינים במזרח ירושלים. בין היתר תועד ירי על אנשים שלא היו מעורבים בעימותים, כולל על אישה שהייתה בגבה לשוטר, וכן על אדם שעמד מחוץ לחנותו ותיעד נוכחות של שוטרי מג"ב ברחוב. נוסף על כך תועד ירי של כדורי ספוג על ילדים ועל אנשים שהתווכחו עם שוטרים, וכן ירי מטווח קרוב ביותר ולעבר פלג הגוף העליון ועל פניהם של אנשים, שהוביל במקרה אחד לפחות לאיבוד עין.

למרות זאת, אם משתמשים בכדור הספוג בהתאם להוראות הבטיחות זהו אמצעי פחות מסוכן מכדורי המתכת המצופים גומי. ראשית, בשל מבנהו, פגיעה של כדור ספוג בגוף האדם, בייחוד מטווח קרוב, מזיקה פחות מפגיעה של כדור "גומי" מטווח מקביל. יתרה מכך, כדור הספוג הוא אמצעי מדויק יחסית שניתן לכוונו לאברי גוף שרגישותם פחותה - שלא כמו שני הסוגים של כדורי המתכת המצופים גומי.

שוטרים חמושים במטולים לירי כדורי ספוג, מזרח ירושלים, מאי 2012. **צילום** אקטיבסטילס

107 דף פירוט המידע על המוצר באתר היצרן:
.http://www.defense-technology.com/pdfs/specs/6325_eXact%20iMpact%20Round%20Rev%201-12.pdf

108 נוהל שימוש בכדור ספוג 40 מ"מ בהפס"ד, סעיף 5.א.5.

109 דף פירוט המידע על המוצר באתר היצרן. ר' ה.ש. 99.

אמצעים בשימוש מוגבל

בידי כוחות הביטחון כמה אמצעים לפיזור הפגנות שנעשה בהם שימוש מועט יחסית מול מפגינים פלסטינים בגדה, או שהשימוש בהם מוגבל לאזורים במזרח ירושלים שסופחו לישראל:

ה"צעקה"

ה"צעקה" היא אמצעי אקוסטי לטווח רחוק (Long range acoustic device): רמקול המייצר גלי קול בעוצמה חזקה מאוד, שניתן לכוונם לכיוון מסוים. קרבה למקור הקול באוזניים חשופות יוצרת כאב ואי נוחות וגורמת למפגינים להתרחק מהמקום. האמצעי הופעל לראשונה בהפגנות בכפר בלעין בשנת 2005. דובר צה"ל מסר אז כי "הצעקה פועלת על תדר קולי המביא לפגיעה פחותה במפרי הסדר יחד עם יעילות רבה יותר בפיזורן".[110] בספטמבר 2011 חזרו כוחות הביטחון להשתמש באמצעי זה, אולם השימוש בו התמעט והיום הוא נדיר יחסית. לבצלם לא ידועות הוראות השימוש והבטיחות המסדירות את השימוש ב"צעקה", אולם דובר צה"ל מסר בתגובה לפניית ארגון רופאים לזכויות אדם כי הפעלת האמצעי בהתאם להוראות אינה צפויה להפיק מפלס רעש גבוה דיו כדי לגרום להשפעות החורגות מגדר אי נוחות או מטרד.[111] הצבא לא סיפק מידע ספציפי אודות סוג המכשיר, עוצמת הקול והנחיות הבטיחות.

כדורי פיינטבול

כדורי ה"פיינטבול"[112] הם גולות צבעוניות הטעונות במרכיבים שונים, ובהם חומר צורב וצבע. הן עשויות פלסטיק ומתכת ביסמות המתפוררת עם הפגיעה ביעד. הגולות, בקוטר 18 מ"מ ובמשקל 8.5 גרם, נורות באמצעות אוויר דחוס מרובה FN-303 מתוצרת FN Herstal.[113] פגיעת הכדורית גורמת להלם ולכאב המביאים לנטרול האדם שעליו יורים. היצרן מדגיש באתר כי שימוש לא נכון באמצעי עלול להוביל לפציעה או למוות, וכי אסור לכוונו לראש או לפנים. משטרת ישראל עושה שימוש ב"פיינטבול" במזרח ירושלים. לפחות במקרה אחד תועד שימוש באמצעי זה כלפי מתנחלים, במהלך הריסת מבנה במאחז.[114]

---

110 http://net.nana10.co.il/Article/?ArticleID=188441&sid=127.

111 מכתב מדובר צה"ל, תאריך: 22.4.12, באתר רל"א.

112 להרחבה ר' "הם יורים גם ספוגים כחולים וגולות אדומות", דוד רטנר, **הארץ**, http://www.haaretz.co.il/misc/1.1034207.

113 למוצר באתר החברה: http://www.fnherstal.com/index.php?id=368&backPID=255&productID=90&pid_product =254&pidList=255&categorySelector=3&detail=&cHash=27ecec5828.

114 "מפגיני ימין חסמו את שדרות בגין בירושלים במחאה על פינוי חוות גלעד", ניר חסון וחיים לוינסון, **הארץ**, http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1164431.

אקדח ה"טייזר"

ה"טייזר" (Taser) הוא מכשיר דמוי אקדח היורה שני חצים למרחק של עד שמונה מטרים. אלה פורקים מטען חשמלי בגוף שבו הם פוגעים, ומביאים למה שמכונה "אובדן כוח עצבי שרירי", שמשמעותו היא שיתוק זמני. שימוש במכשיר מטווח אפס הופך אותו לשוקר חשמלי, הגורם לכאב אך לא משתק. הדגם הנמצא בשימוש משטרת ישראל הוא M-26 Advanced Taser.[115] מוצרי טייזר משווקים בישראל על ידי חברת קונטקט אינטרנשיונל (קליע) בע"מ. משטרת ישראל מסרה לתנועה לחופש המידע עותק מצונזר של נוהלי השימוש באקדח הטייזר.[116] על פי הנוהל שוטרים מורשים לעשות בטייזר שימוש לצורך הגנה עצמית ולצורך הפעלת סמכותם החוקית. לדוגמה, לשם ביצוע מעצר במקרה של התנגדות או כאמצעי לריסון עצור.[117] על השוטר להזהיר את החשוד לפני השימוש במכשיר.[118] הנוהל קובע כי השימוש במכשיר יופסק מיד עם תום הצידוק או הצורך בהפעלתו.[119]

שוטרים חמושים ברובה אוויר דחוס לירי כדורי פיינטבול, ובמטול לירי כדורי ספוג, קלנדיה, מארס 2012.
צילום רפי מיכאלי.

115 למוצר באתר החברה: http://www.taser.co.il/page.php?id=4.

116 משטרת ישראל, מחלקת סיור, נוהל מבצעי הפעלת מש"ח טייזר (M-26) במסגרת פיילוט, 02.220.21, תחולה: 2008/10, זמין באתר התנועה לחופש המידע: http://www.meida.org.il/wp-content/uploads/2010/03/Tasers2.pdf.

117 שם. סעיף 5.

118 שם. סעיף 8.

119 שם. סעיף 6.ג.

סיכום

כוחות הביטחון מתמודדים עם הפגנות ועם אירועים הנתפסים בעיניהם כ"הפרות סדר" בגדה המערבית באמצעות שורה של אמצעים האמורים, בשימוש נכון, להיות לא-קטלניים. בפועל, אנשי כוחות הביטחון עושים באופן כמעט שגרתי שימוש בלתי חוקי ומסוכן באמצעים לפיזור הפגנות, ומערכת הביטחון לא עושה די כדי לוודא שאירועים כאלה לא יישנו. קצינים בכירים הנוכחים בשטח מגבים את אנשיהם, ומערכת אכיפת החוק לא פועלת לקדם דין וחשבון באירועים שבהם עולה חשד להפרת ההוראות.

לשימוש הפסול באמצעים לפיזור הפגנות נלוות פעולות נוספות של הרשויות הישראליות שמטרתן להגביל את חופש הביטוי והמחאה של פלסטינים נגד הכיבוש הישראלי בגדה המערבית. כחלק ממאמציהם להפסיק את המחאה, כוחות הביטחון עוצרים רבים ממארגני ההפגנות ומעמידים אותם לדין, מפזרים לעתים את ההפגנות באלימות גם כשמשתתפיהן לא יידו כלל אבנים, ומגרשים לחו"ל חלק מן הפעילים הזרים המשתתפים בהן. האזורים שבהם מתקיימות ההפגנות מדי יום שישי מוגדרים כשטח צבאי סגור בשעות שבהן מתקיימת הפגנה. יתרה מכך, צווי שטח צבאי סגור פרטניים מאפשרים להרחיק פעילים ישראליים מן ההפגנות, לעצרם ולהעמידם לדין.

הצו המסדיר את חוקיותן של הפגנות בשטחים הוא צו 101 משנת 1967 - "צו בדבר איסור פעולות הסתה ותעמולה עוינת". צו זה מגביל באופן קיצוני את זכותם של פלסטינים להשתתף בהפגנות או לארגן אותן. נקודת המוצא של צו 101, שפורסם כחודשיים לאחר כיבוש השטחים, היא שלתושבים לא מוקנית זכות ההפגנה או הזכות לחופש ביטוי, כאשר נאסר גם על התנגדות לא-אלימה ועל מחאה אזרחית בצורת התאספות שקטה. הצו מתנה כמעט כל אופן ביטוי של עמדות פוליטיות בקבלת אישור מראש מהצבא, ומטיל הגבלות מרחיקות לכת ומעורפלות על התכנים המובעים בהתקהלויות או בפרסומים. הצו מטיל חובת רישוי לא-מידתית, כך שאפילו התקהלות מצומצמת של עשרה אנשים ללא אישור מראש נחשבת לאסורה, גם אם היא נעשית במרחב פרטי. הצו מיושן מבחינת תוכנו, ברף הענישה שהוא קובע, ובכך שהוא אינו מתייחס לפסיקות עדכניות, בייחוד פסיקות בג"ץ, בנושא חופש ההפגנה.[120]

120 בצלם, "הזכות להפגין בשטחים", נייר עמדה, יולי 2010, http://www.btselem.org/hebrew/sites/default/files2/publication/20100715_right_to_demonstrate_heb.pdf.

במקרים שבהם מתמודדים כוחות הביטחון עם מיידי אבנים, לעיתים באירועים בהיקף נרחב, בסמכותם להשתמש באמצעים המפורטים בדו"ח זה. עם זאת יש להבטיח כי הכוחות המשרתים בשטח יפעלו בהתאם להוראות הפתיחה באש ובהתאם להוראות הבטיחות של האמצעים השונים לפיזור הפגנות, שאינם אמורים להיות קטלניים. כמו כן יש לוודא כי כל חייל, שוטר או קצין הפועל בניגוד להוראות יועמד לדין. נוסף לכך דורש בצלם:

- לאסור על שימוש בתחמושת חיה, כולל בתחמושת מסוג טוטו, במהלך פיזור הפגנות, למעט במצבים שבהם נשקפת סכנת חיים.
- להגביל את השימוש בכדורי מתכת מצופים גומי למצבים שבהם נשקפת סכנת חיים, כאמצעי מקדמי לאש חיה.
- לאסור לחלוטין ירי רימוני גז 40 מ"מ בכינון ישיר לעבר אדם, או ירי אופקי של רימוני גז באופן העלול לפגוע באדם.

תגובת דובר צה"ל

אגף המבצעים
חטיבת דובר צה"ל
ענף קשרי ציבור
מדור פניות הציבור
טל': 03-569-5757/1657
פקס: 03-569-3971

ב' בשבט התשע"ג
13 בינואר 2013

לכבוד
הגב' שרית מיכאלי
דוברת בצלם

הנדון: התייחסות לטענות בנושא הוראות הפתיחה באש לפיזור הפרות סדר

כללי

1. בהתמודדות עם הפרות סדר אלימות ובלתי חוקיות, צה"ל עושה מאמצים רבים על-מנת למזער כל פגיעה במתפרעים מיידי אבנים ובמפרי סדר ושם לו למטרה לסיים את האירועים ללא נפגעים. המדיניות הנוכחית קובעת כי יש לנהוג באיפוק ובריסון בהפעלת הכוח לצד נחישות ומקצועיות בהכלת האירועים ומניעת זליגתם, זאת לעיתים תוך שמפקדי וחיילי צה"ל לוקחים סיכונים על מנת להפעיל באופן מדורג ושקול את האמצעים החוקיים העומדים לרשותם לצורך שמירה על הסדר הציבורי. השימוש באמצעים שונים לפיזור הפגנות נעשה בהתחשב בסיכון בו הכוח נמצא. בצה"ל מייחסים חשיבות עליונה להימצאות מפקד בכיר בשטח במהלך התמודדות עם אירועים מסוג זה. הכוחות המבצעים תעסוקה מבצעית באזורי יהודה ושומרון עוברים הכנות מנטאליות ומבצעיות במסגרת האימונים לקראת כניסתם לתעסוקה.

2. כלל האירועים המתרחשים בגזרה משקפים עמידה יום-יומית ונחושה של כוחות צה"ל בהוראות הפתיחה באש. האירועים החריגים עליהם הצביע ארגון "בצלם" אינם משקפים את שגרת עבודת הצבא. אירועים אלו כבר נבחנו ובמקרים המתאימים, נפתחו חקירות מצ"ח כנגד המעורבים. יובהר כי השימוש באמצעים אלו נועד כדי לבצע את משימות צה"ל באזור יהודה ושומרון- שמירה על היציבות הביטחונית באזור והגנה על מדינת ישראל.

3. כללי הפתיחה באש מנוסחים בבהירות ומתייחסים לכל קשת האירועים המבצעיים שעימם עשויים חיילי צה"ל להתמודד. בתוך כך, כללי הפתיחה באש קובעים הוראות ברורות באשר לאופן ההתמודדות עם מצבים של סכנת חיים, ובאשר לאופן ההתמודדות עם הפרות סדר. בדומה, גם ההוראות המקצועיות הנוגעות להפעלת אמצעים לפיזור הפגנות מנוסחות בבהירות ומפרטות בצורה ברורה וסדורה את תנאי ההפעלה של כל אמצעי. כמו כן, במסגרת העברת הכללים וההוראות מגורמי המטה לגורמי השטח, נעשות התאמות ומגובשים מקרים ותגובות, שנועדו לוודא כי הכוחות בשטח אכן מבינים את המותר והאסור בכל הנוגע להפעלת כח ולאופן השימוש באמצעים לפיזור הפגנות.

4. יש לציין כי הודות להטמעת נהלי הפתיחה באש ושימוש נכון באמצעים לפיזור הפגנות- התאפשר להביא לצמצום מקרים של פגיעה קשה במפרי סדר. בנוסף, צה"ל דוחה מכל וכל את הטענה בדבר אפליה גזעית הבאה לידי ביטוי, לכאורה, בבחינת האמצעים בהם צה"ל עושה שימוש לפיזור הפרות הסדר ביהודה ושומרון אל מול הפרות סדר במקומות אחרים. הבחירה בשימוש באמצעים הללו נובעת אך ורק משיקולים ביטחוניים ומבצעיים, ואינה נובעת משיקול כלכלי או כל שיקול אחר.

5. בכדי להתמודד עם הפרות סדר אלימות ובלתי-חוקיות, צה"ל משתמש במגוון אמצעים שנועדו לפיזור הפגנות ולמניעת פגיעה מכל סוג. צה"ל משקיע משאבים רבים כדי לרכוש אמצעים יעילים לפיזור הפגנות ופיתח אמצעי ביניים נוספים שאינם גורמים נזק למתפרעים, כגון ה-"בואש", על מנת להימנע ככל הניתן מלעבור לשלב של שימוש באמצעים אחרים.

בלתי מסווג

16830

6. צה"ל רואה בחיוב את העובדה שהדו"ח עוסק בעיקרו במקרים שאירעו לפני 3 שנים ויותר, וזאת הודות להטמעת נהלי פתיחה באש, ושימוש נכון באמצעים לפיזור הפגנות- דבר שהביא לצמצום מקרי פגיעה קשה במפרי סדר. יש להצר על כך שארגון בצלם בחר לבסס את מסקנותיו בנוגע לשימוש באמצעים לפיזור הפגנות על תשתית רעועה, הנסמכת ברובה על מקורות שאינם תקפים ואינם רלוונטיים, ועל מקרים המצויים עדיין בחקירת מצ"ח. כך, למשל, בנושא ירי כדורי הגומי, הנתונים מתייחסים למכתב של "בצלם" שנכתב לפני למעלה מ-4 שנים. כמו כן, נדגיש כי ההוראה ממנה מחברי הדו"ח מצטטים ומאזכרים במספר מופעים (הוראה 8, כללי פתיחה באש לחיילים ביהודה, בשומרון ובאזור חבל עזה, ינואר 2012) אינה מוכרת לנו.

7. נציין כי, לתפיסתנו, מחברי הדו"ח ניסו ללמוד אודות הכללים הנוגעים לשימוש באמצעים לפיזור הפגנות לצורך התמודדות עם הפרות סדר באזור יהודה ושומרון ואודות הפרקטיקה של השימוש באמצעים האמורים מתוך שורה של מקורות משניים, כדוגמת הוראות הפעלה שפורסמו על ידי יצרני האמצעים, מסמכים צבאיים שהגיעו אל הארגון במשך השנים, פקודות משטרת ישראל, שיחות עם מפקדים, ומידע שפורסם בכלי התקשורת. זאת, נוכח העובדה שצה"ל אינו נוהג לפרסם את כללי הפתיחה באש או הוראות מקצועיות הנוגעות לאופן הפעלתם של אמצעים לפיזור הפגנות, מפאת סיווגם

8. על כן, מובן שבמקומות רבים נקלעו מחברי הדו"ח לכלל חוסר דיוקים או להשערות. נראה כי התמונה החלקית שנגלתה לעיני מחברי הדו"ח היא זו שיצרה אצלם תחושה של חוסר בהירות.

9. נדגיש גם, כי הדו"ח רצוף הסקת מסקנות חפוזות לגבי מקרים המצויים עדיין בחקירת מצ"ח, תוך התעלמות מהעובדה שהטיפול ברוב תלונות "בצלם" הסתיים ללא חקירת מצ"ח או בסגירת תיק החקירה, אם בשל היעדר ראיות קבילות למעורבות של חיילי צה"ל בפלילים ואם בשל סירוב המתלוננים עצמם למסור את תלונתם לגורמי החקירה.

<u>בהתייחס לטענותיכם</u>

10. מסקנות הדו"ח נשענות על תשתית עובדתית ונורמטיבית רעועה. הערה זו חשובה במיוחד ביחס למסקנה העיקרית שמחברי הדו"ח מבקשים לכוון אליה והיא, כי קיימים ליקויים באופן ניסוח הוראות הפתיחה באש והבטיחות באופן שאינו מאפשר יישום מדויק שלהן. היות ואין בידי ארגון "בצלם" את כללי הפתיחה באש ואת ההוראות המקצועיות- ולו משום כך בלבד - מסקנה זו חסרת בסיס.

11. למותר לציין כי כלל החיילים המפעילים את האמצעים המפורטים בדו"ח עוברים הכשרה והסמכה ייעודית על-מנת לוודא כי הם שולטים בהוראות המקצועיות הרלוונטיות לאמצעים בהם הם עושים שימוש.

12. **נדגיש** כי במקרים בהם מוגשות תלונות על הפרה של כללי הפתיחה באש לפרקליטות הצבאית, הן נבחנות באופן מעמיק ועניני. במקרים המתאימים נפתחת חקירת מצ"ח, וזאת בהתאם למדיניות החקירות של הפרקליטות הצבאית[1].

13. במסגרת המאמצים להשליט סדר בשטחים אלו משתמש צה"ל בנשק פחות קטלני (נפ"ק) שתכליתו להימנע ככל האפשר מפגיעה בבלתי מעורבים וכן הימנעות מגרימת נזק למפרי הסדר עצמם. כלל האמצעים המופעלים על ידי צה"ל, אושרו על-ידי מפקדת קצין חיל הרגלים והצנחנים הראשי ועברו בדיקה מקיפה הן על-ידי קצין רפואה ראשי והן על ידי מחלקת הדין הבין-לאומי של הפרקליטות הצבאית. כדורי הספוג בהם משתמשת כיום משטרת ישראל לא נבחנו לשימוש בצה"ל. נדגיש כי שיקולים כלכליים (לרבות עלות התחמושת) אינם הסיבה לאי-השימוש בכדורים בהם משתמשת משטרת ישראל, אלא שיקולים מבצעיים גרידא. צה"ל בוחר

[1] מדיניות זו אושרה לפני כשנה ע"י בית המשפט העליון בבג"ץ 9594/03 **"בצלם" והאגודה לזכויות האזרח בישראל נ' הפצ"ר** תק-על 2011 (3) , 3136.

באופן שוטף קליטת אמצעים לפיזור הפגנות חדשים לצה"ל, כך שהללו יספקו מענה לצרכיו המבצעיים.

14.באשר למערכת ה"בואש", נציין כי הינה אמצעי לפיזור הפגנות, בה מותז חומר בעל ריח חריף, ונועדה לשימוש על-ידי כוחות הביטחון בהפרות סדר אלימות. אמצעי זה יעיל בפיזור הפרות הסדר, תוך הימנעות מפגיעה גופנית בקרב מפרי הסדר. המערכת אושרה לשימוש על-ידי הגורמים המוסמכים לכך , אשר קבעו כי היא בטוחה לשימוש ואינה מסכנת חיי אדם.

15.בפרק הדו"ח שעוסק ב**גז מדמיע** מציינים מחברי הדו"ח כי הנוהל הצבאי אוסר על שימוש במטול היורה מטחים של גז מדמיע בשטח מאוכלס בצפיפות. תימוכין לטענה זו מוצאים המחברים ב"הוראה 8, כללי פתיחה באש לחיילים ביהודה, בשומרון ובאזור חבל עזה, ינואר 2012". הוראה זו אינה מוכרת לנו.

16.באשר ל**רימוני הגז בעלי הטווח המוגדל** נציין, כי בעבר השבנו לפנייה של ארגון "בצלם", אשר עסקה בשימוש ברימונים מהסוג האמור, כי אין בצה"ל איסור גורף על השימוש ברימוני גז בעלי טווח מוגדל. יחד עם זאת, ההוראות המקצועיות קובעות מספר הגבלות על אופן השימוש ברימונים כאמור. למשל, נקבע בהן כי אין לעשות שימוש ברימונים מהסוג האמור בכינון ישיר (ראו מכתבו של ראש תחום מבצעי וזכויות אדם ביועמ"ש איו"ש 293/00 724681 מיום 9.8.11). מכתבנו זה אינו מוזכר על-ידי "בצלם" בדו"ח.

17.באשר **לירי רימוני גז ממטול בכינון ישיר** דומה כי טענת הארגון לפיה "יש לאסור לחלוטין גם על ירי בקו אופקי לעבר שטח פתוח" איננה מבוססת, ואינה מסתמכת על בחינה מקצועית של תכונותיו של רימון גז 40 מ"מ.

18.גם בנוגע ל**ירי כדורי גומי**, כאמור מצטטים מחברי הדו"ח מתוך מסמך אשר אינו מוכר לנו.

19.במקביל נציין כי, בתגובה למספר פניות של ארגון "בצלם" מהשנים האחרונות למשרד המשפטים בנוגע לירי כדורי גומי (הראשונה בהן מתאריך 31.8.08), נענה הארגון בתשובה מפורטת על ידי המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (תפקידים מיוחדים), בתאריך 29.2.12, על דעת הפרקליטות הצבאית. בין היתר, נאמר כי בצה"ל גובשו כללי פתיחה באש אשר במסגרתם הוטמעו מגבלות ותנאים לשימוש בתחמושת גומי שמטרתם למנוע פגיעה מיותרת באזרחים. במסגרת כללים אלו נקבע, בין היתר, כי ניתן יהיה לעשות שימוש בתחמושת מסוג ז**ה בנסיבות מסוימות,** תוך קביעת טווחי בטיחות לשימוש בתחמושת זו ותוך הטלת מגבלות נוספות. עוד צוין כי כללי הפתיחה באש נועדו לאזן בין הרצון להימנע מפגיעה מיותרת באזרחים (ובכך לחסוך את השימוש באמצעים מסוכנים יותר), לבין הצורך לתת בידי החיילים כלים שיאפשרו התמודדות עם האתגרים המבצעיים שעומדים בפניהם במסגרת פעילותם המבצעית, כמו גם להגן על חיי החיילים מפני איומים הנשקפים להם.

20.כללי הפתיחה באש מתירים שימוש ב**ירי חי** לשם הסרה של סכנת חיים ממשית ומיידית או במסגרת השלב האחרון בנוהל מעצר חשוד, ובנסיבות מסוימות אף כדי להתמודד עם הפרות סדר אלימות מהן נשקפת סכנה לחייו של אדם או לשלמות גופו. כאמור, במסגרת ההתייחסות לדו"ח לא ניתן לפרט את כללי הפתיחה באש. יחד עם זאת, ניתן לציין כי הציטוטים מהוראות הפתיחה באש המובאים, לכאורה, בדו"ח, אינם משקפים בהכרח את המצב המשפטי נאמנה. על כן, המסקנה של מחברי הדו"ח לפיה הכוחות פועלים בניגוד לכללי הפתיחה באש בעת שימוש בנשק חי, איננה מבוססת כלל ועיקר.

21.בנוסף, אף אם אכן נציגת הפרקליטות לעניינים מבצעיים אישרה באזני "בצלם" כי זריקת אבנים לעבר חיילים הנמצאים במצב של נחיתות טופוגרפית עשויה להיחשב כסכנת חיים המצדיקה שימוש בנשק חי, אין בכך כדי ללמד שגם במצבים אחרים, שאינם כוללים נחיתות טופוגרפית, לא עשויה להיווצר סכנת חיים כאמור.

22. אשר לטענות בעניין רס"ן מויסייב, הרי שכפי שהובהר ל"בצלם" לא פעם בעבר, **השימוש ברובה מסוג "רוגר"** או בכלי נשק בעלי קוטר דומה (0.22 אינץ') אינו נחשב כ"אמצעי לפיזור הפגנות", אלא כאמצעי קטלני, וככזה ניתן לעשות בו שימוש אך ורק במקרים בהם כללי הפתיחה באש מתירים שימוש בירי חי. אין בעניינו של רס"ן מויסייב, אשר מובא באריכות בדו"ח, כדי ללמד בהכרח על כך שהנחיות הפרקליט הצבאי הראשי בהקשר זה אינן מוטמעות כיום בקרב המפקדים והחיילים בצבא. ההיפך הוא הנכון. בעקבות עדות בעייתית זו מינה מפקד אוגדת יהודה ושומרון קצין בודק בדרגת אלוף-משנה ובתום עבודתו הוחלט לנקוט הליך פיקודי כנגד רס"ן מויסייב (אשר סיים את שירותו הצבאי). בדיקה נוספת שבוצעה בהקשר זה העלתה כי ברמת הפיקוד הבכיר, כמו גם ברמת המפקדים בשטח, קיימת מודעות ברמה גבוהה באשר למתחייב מפקודות אלה בכל הנוגע לשימוש בתחמושת 0.22 אינץ'.

23. לעניין המקרים הפרטניים שאוזכרו בדו"ח:

א. פגיעות במפרי סדר כתוצאה מירי רימוני גז:

- פציעתו הקשה של טריסטן אנדרסן (13.3.2009) – הנושא מטופל על-ידי פרקליטות המדינה, בשל אחריות כוח משמר הגבול לירי. למיטב ידיעתנו, הוגש בג"ץ כנגד דחיית הערר על סגירת התיק.
- מותו של באסם אבו-רחמה (17.4.2009) – מדובר בפעילות משותפת של כוחות צה"ל ומשמר הגבול. בתחילה נבחן התחקיר המבצעי ולא נמצא חשד למעורבות הכוחות בפלילים. באפריל 2009 נערך תחקיר בראשות גורמי רפואה צבאיים ופלסטיניים יחד עם גורמי המנהל האזרחי. מהתחקיר עולה כי רימון הגז שנורה ממטול רימונים פגע בגוף מוצק וכיוונו הוסת לכיוונו של אבו-רחמה. לאחר המקרה, הופסק השימוש במטול המדובר עד תום התחקיר, לאחריו חודדו נהלי השימוש במטול לכלל הכוחות. בעקבות חוות דעת מומחה, שהוגשה במסגרת ערר שהוגש מטעם ארגון "יש דין" בחודש יוני 2010 התומכת בטענות הערר, הוחלט לקבל את הערר ולהורות על פתיחה בחקירת מצ"ח כחודש לאחר מכן. מדובר בחקירה מורכבת וסבוכה, שנבחנה על-ידי הפרקליטות הצבאית ופרקליטות המדינה, ולאחרונה הוחלט להחזיר את התיק לצורך ביצוע השלמת חקירה נוספת וחיונית.
- מותו של מוסטפא תמימי (9.12.2011) – חקירת מצ"ח נפתחה מיידית לאחר המוות ונמצאת בשלבים מתקדמים. חלק מהעיכובים בחקירה נבעו מחוסר שיתוף פעולה של המתלוננים עם המשטרה הצבאית החוקרת, בדרך של סירוב למסור עדות וכן בביצוע הפרת סדר אלימה, שסיכלה השלמה של שחזור בזירת האירוע.

יובהר, כי לא ניתן להתייחס למקרים האמורים לפני תום החקירה וקבלת החלטה בעניינם, ולבטח לא להסיק מסקנות בעניין קיומה של תופעה של ירי בכינון ישיר לעבר מפרי סדר.

ב. ירי כדורי 0.22 אינץ' לעבר מפרי סדר:

- מותו של עז א-דין אל-ג'מל – המקרה מצוי בחקירת מצ"ח ולכן, בשלב זה, לא ניתן להתייחס אליו.
- מותו של עקל סרור – מצוי בטיפול פרקליטות המדינה.

ג. ירי אש חיה לעבר מפרי סדר:

כאמור, רק בנסיבות מבצעיות מסוימות מאוד הותר לעשות שימוש באש חיה לעבר מפרי סדר. באותם מקרים שבהם קיים חשד שנורתה אש חיה בניגוד להוראות, כדוגמת המקרה של ירי הקצין בנבי צאלח (1.6.2012), נפתחה חקירת מצ"ח לבחינת נסיבות האירוע.

24.לסיום, לא נוכל שלא להתייחס לשתי טענות המועלות **לראשונה** בסיכום הדו"ח. גם אם לא הובאו תימוכין עובדתיים לטענות אלה ומהדו"ח לא ברור על מה הן נסמכות, סברנו שנכון יהיה להעמיד דברים על דיוקם:

.**סגירת שטחים במוקדי חיכוך קבועים** - הטענה כי השטחים נסגרים בניגוד להוראות יועמ"ש איו"ש איננה נכונה עובדתית. למיטב ידיעתנו, סגירת שטחים אלה נעשית בהתאם להנחיות ולפי דין.

.**הצו בדבר איסור פעולות הסתה ותעמולה עוינת** – כפי שנמסר בעבר לארגון בצלם, מתאפשר קיום הפגנות לא אלימות ועל-פי תיאום עם גורמי הביטחון באופן שאינו פוגע בסדר הציבורי. הפרשנות המוצעת בדו"ח לצו איננה פרשנות מקובלת ועל כן האמור בסיכום הדו"ח בהקשר זה מגמתי ואיננו משקף את המציאות בשטח.

25.שלא בשולי הדברים נבקש להדגיש, כי הדו"ח מתעלם מכך שמדובר, במקרים רבים, בהפרות סדר קשות שיש בהן כדי לגרום לסיכון גופם או רכושם של אזרחים המתגוררים באזור יהודה ושומרון והנעים בכבישיו, כמו גם סיכון לגופם של חיילים ולשוטרי משמר הגבול, העוסקים בשמירה על הסדר הציבורי באזור. כמו כן, הדו"ח אינו כולל אזכור לפגיעות בנפש וברכוש שנגרמו כתוצאה מהפרות סדר אלה למתיישבים, לחיילים ולשוטרי משמר הגבול.

בברכה,

מדור פניות הציבור
דובר צה"ל

בלתי מסווג

16830

בצלם - מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים [ע.ר.]

רחוב התעשייה 8 (קומה רביעית), תלפיות
ת.ד. 53132 ירושלים 91531
טלפון: 02-6735599, פקס: 02-6749111
אתר אינטרנט: www.btselem.org
דואר אלקטרוני: mail@btselem.org